

1 SKYRIUS. ISTORIKAS, ISTORIJA IR ISTORINĖ KULTŪRA

Šiame skyriuje siekiama supažindinti su pagrindiniais istoriografijos bruožais, parodyti istorijos mokslo principus, istorinio pasakojimo formų įvairumą, pasakojimų apie istorinius įvykius, asmenybes ir procesus aktualumą šiandienai.

1 TEMA. ISTORIJOS SAMPRATA IR RAIDA NUO ANTIKOS IKI XIX A.

Pagrindiniai klausimai:

- Kuo pasižymėjo Antikos istorikų darbai?
- Kas būdinga istorijos rašiniams viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais?
- Kuo Tukidas, Petras Dusburgietis, Motiejus Strijkovskis, Albertas Kojalavičius Vijūkas, Joachimas Lelevelis, Simonas Daukantas nusipelnė istorijos mokslui?
- Ką reiškia sąvokos istoriografija, kronika, tautos ir (ar) giminės ir (ar) dinastijos kilmės legenda?

Iki šiol istorijos mokykliniuose vadovėliuose Jūs skaitėte apie pačius praeities įvykius, reiškinius. Žodžiu „istorija“ dažniausiai vadinami praeityje vykę įvairūs įvykiai. Žodžiu „istorija“ taip pat vadinami ir pasakojimai, tekstai apie praeities įvykius. Žinių apie tai, kas vyko praeityje, teikia istorijos mokslininkai. Tačiau nuo seniausiųjų laikų istorijos kūrėjai nevienodai suprato savo veiklos tikslus – bėgant amžiams, tobulėjo jų supratimas, naudojami metodai ir būdai. Kaip vyko šie pokyčiai, pasakoja istorijos mokslo raidą tirianti mokslinė disciplina – **istoriografija** (istorija + gr. *graphō* – rašau). Bendrąja prasme istoriografija yra tai, kas, laikantis nustatytų istorijos mokslo reikalavimų, sukuriama istorinį tyrimą atliekančio asmens.

Šiais laikais istorikai pagal įvairius išlikusius įrodymus, vadinamus istorijos šaltiniais, siekia atkurti, suprasti ir paaiškinti praeities žmonių veiklą. Tokia istorijos kaip mokslo paskirtis yra santykinai nauja, atsiradusi XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje. Būtent tada pradėjo formuotis istorija kaip akademinė disciplina. Iki XVIII a. pabaigos istorija nebuvo mums įprasto švietimo dalis, ji nepretendavo paaiškinti visą žmonijos gyvenimą. Šis siekis labiau tiko religijai, filosofijai ir net literatūrai. Tai nereiškia, kad pasakojimų apie praeitį iki tol nebuvo.

Istorija senovės pasaulyje

Pasakojimai apie dievų, protėvių, didvyrių darbus egzistavo dar tada, kai net rašto nebūta. Nors istorija kaip pasakojimas apie praeitį susijusi su egzistavusiais mitais, legendomis, ji turi ir skirtumų. Pirmą istorijos pasakojimas susijęs su realiais žmonėmis, įvykiais. Antra, istorijos pasakojimas apie juos paremtas konkrečiais įrodymais, liudijimais.

Dar senovės Egipto, Mesopotamijos, Kinijos raštininkai ėmė aprašinėti realius įvykius, žmones. Tačiau tik su antikinė Graikija siejame istorijos kaip specifinio pasakojimo apie praeitį gimimą. Pirmuoju istoriku, „istorijos tėvu“ laikomas graikų–persų karus aprašinęs Herodotas. Tačiau jo „Istorijoje“ dar pasitaikė pasakojimų apie dievų ir kitų antgamtinių reiškinių kišimąsi į realius įvykius, išgalvotų detalių.

Kiek jaunesnis jo amžininkas **Tukidas** (V a. pr.Kr.) savo „Peloponeso karo istorijoje“ siekė didesnio objektyvumo ir tikslumo. Tukidas pats buvo graikų tarpusavio karo, kuriame kovėsi du didžiausieji poliai – Atėnai ir Sparta – ir jų vadovaujamos sąjungos, dalyvis. Tai, ko nebuvo matęs savo akimis, jis pasakojo remdamasis patikrintais šaltiniais, kuriuos vertino kritiškai. Būtent dėl savo tikslumo, objektyvumo, dėmesio įvykių priežasčių paieškoms Tukidas laikomas istoriku, kuris rodė pavyzdį vėlesnių laikų istorikams.

Nepaisant jau minėto objektyvumo, Tukidido tekstuose pasitaikė išgalvotų dalykų. Pavyzdžiui, jis skaitytojui pateikė išgalvotas politikų kalbas, dialogus. Nors ir nebūdami autentiški, šie intarpai vis tik liudijo tiesą, nes atitiko to laikotarpio dvasią. Tokios dirbtinės kalbos Tukididui padėjo geriau atskleisti asmenybes, parodyti ryšius tarp realių praeities personažų.

Istorija viduramžiais

Ankstyvaisiais viduramžiais vienuolynuose imta chronologiškai užrašyti vieną ar kelis svarbiausius metų įvykius – rašyti **analis**. Ilgainiui analai buvo išplėtoti į **kronikas** – įvykių sekos registraciją ir aprašymą. Kronikose pateikti tik svarbiausi įvykiai, susiję su žmonių veikla ar įspūdį kėlusiais gamtos reiškiniais. Paprastai ankstyvųjų kronikų sakiniai vienas su kitu nesusiję ir nejungiami ryšiais parodančiais jungtukais „todėl“, „nes“ ar pan. Tai tik liudija, kad nedėta pastangų rodyti priežasties ir pasekmės ryšius.

Viduramžiams įsibėgėjus, kronikos tapo išsamesnės. Jos tapo neįkainojamais šaltiniais vėlesniems istorikams, ypač jei kronikų autoriai buvo užfiksuotų įvykių liudininkais. Apie XV a. pabaigą kronikos beveik išnyko. Jos išplėtotos į istorijas.

Vienas iš Lietuvos istorijai svarbių kronikų autorių – **Petras Dusburgietis**. Jis buvo Kryžiuočių ordino brolis, kunigas. 1326 m. jis baigė rašyti „Prūsijos žemės kroniką“ ir įteikė ją Ordino magistrui Vernerui. Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronika“ vaizduoja laikotarpį, kai buvo pavergti vakariniai baltai ir Ordinas toliau veržėsi į Žemaitiją ir Rytų Lietuvą. Jos atsiradimas turėjo ir specifines priežastis. Dėl Gedimino diplomatinės veiklos kilęs Lietuvos krikšto klausimas klibino Ordino kovų Baltijos rytinėje pakrantėje pagrindus. Norint atremti Ordinui keliamus priekaištus, didžiajam magistrui Vernerui reikėjo palankiai ją aprašančios kronikos. Ji visam krikščionių pasauliui turėjusi priminti Ordino veiklos tikslus, pateisinti po krikščionybės gynimo priedanga vokiečių riterių organizacijos vykdytą karą.

Dusburgietis stengėsi įrodyti, jog Lietuvos valdovas plano krikštytis neturėjęs ir Ordino politika buvusi teisinga. Kronikos autorius siekė išaukštinti ir pateisinti Ordino veiksmus krikščionybės platinimu. Kronikoje pabrėžta, kad karui pats „Viešpats pasirinko Prūsijos žemę“, todėl Ordino veiksmai yra Dievo veiksmai, o Ordino broliai — tai Viešpaties kariuomenė. Daugybe pavyzdžių Dusburgietis bandė parodyti, kad Dievas padedąs kovojantiems broliams. Pavyzdžiui, iš mūšio lauko išsibėgiojo didelė prūsų kariuomenė, nedidelio kryžiuočių būrelio vietoje stebuklingai išvydusi didžiulę kariuomenę.

Apskritai, Dusburgiečio kronikoje nemaža moralizavimo, pamokymų, stebuklų, vizijų, nepaprastų įvykių. Kita vertus, jis rašė istorinį pasakojimą, paremtą didele paties sukaupta rašytine ir žodine Ordino tradicija. Dusburgiečio kronika yra labai svarbus istorijos šaltinis. Joje pateikta unikalios medžiagos prūsų ir lietuvių materialinei ir dvasinei kultūrai, Livonijos vietovėms pažinti, nemaža prūsiškų ir lietuviškų vietovardžių, asmenvardžių. Apskritai, tai vienas iš svarbiausių to meto Baltijos tautų istorijos šaltinių.

Kita ankstyvaisiais viduramžiais paplitusi praeities pateikimo forma – **hagiografijos** (šventųjų gyvenimų aprašymai). Hagiografijos po truputį ėmė panašėti į šiuolaikinį biografijų žanrą. Jų autoriai domėjosi aprašomų personažų individualumu, raida. Kūriniai įtraukdavo aprašomų šventųjų vaikystės, veiklos, atliktų stebuklų detales. Tačiau asmens individualūs bruožai, žmogiškos savybės šiuose kūrinuose paprastai nublankdavo prieš moralines pamokas. Moralas buvo svarbesnis už tiesos siekį.

Apskritai, viduramžiais rašę autoriai pirmenybę teikė tiems dalykams, kuriuos matė savo akimis. Taip pat jie dažnai pasikliaudavo informacija iš jau parašytų darbų.

Viduramžiais ir naujaisiais laikais įvairiose Europos šalyse buvo sukurtos legendinės teorijos apie tautų kilmę. Tautų užuomazgos sietos tiek su krikščioniška pasaulio sukūrimo tradicija, tiek su antikos pasaulio įvykiais, ypač – su Trojos karu. Priežasčių kurti tokias teorijas būta įvairių. Viena populiariesnių – propagandinis noras pasirodyti labai senomis tautomis. Kita – valdovų noras suvienyti, sutelkti tautą. Legendomis apie bendrą kilmę iš dievų ar garsių protėvių valdovai siekė sustiprinti pavaldinių tapatinimąsi su konkrečios dinastijos valdovu. Tai buvo paveiku laikais, kai kraujo ryšys buvo svarbesnis už kalbinį bendrumą. Tokios legendos taip pat turėjo stiprinti užkariautų tautų asimiliaciją su užkariautojais.

Su Trojos karu susijusios legendos tautų pradžią kildino iš pabėgusio iš Trojos Enėjo palikuonių. Tokia legenda VII a. atsirado pas frankus, X a. – pas britus. Pvz., Enėjui pabėgus į Italiją, jo palikuonis Britas (Brutas) su kilmingųjų būriu atvykęs į Albioną ir jame apsistojęs. Vėliau iš jo vardo kilęs pavadinimas Britanija. Panaši „istorija“ kiek vėliau buvo pritaikyta prancūzams ir normanams.

Lietuvių kilmės legendos lietuvių kilmę siejo su romėnų pabėgėliais, atvykusiais į Lietuvą imperatoriaus Nerono laikais. Šia legenda remtasi XV a. viduryje stiprėjant lietuvių savarankiškumo

siekiami ir aiškinant, kad lietuviai esą senesnė ir garbingesnė tauta už lenkus. Tiesa, patys lenkai kildino save iš biblinio Jafeto, kurio sūnus Panas turėjęs 3 sūnus – trijų tautų pradininkus: čekų protėvį Čeką, lenkų protėvį Lechą ir rusų protėvį Rusą. Įdomu, kad jau IX a. čekų šaltiniai užsimena apie kitą čekų tautos pirmtaką Bohemą.

Istorija naujųjų amžių pradžioje

Renesanso mokslininkai apie istorinius įvykius ėmė galvoti pasaulietiskame kontekste. Svarbiausiu istorinės raidos „varikliu“ jie pripažino žmonių, ypač iškilų asmenybių interesus. Renesanso metu imta skirti pasaulietinę ir bažnytinę tematiką. Tuo pačiu Renesanse istorija visų pirma buvo vertinama kaip pasakojimo menas, o ne mokslinis tyrimas. Istorijos kaip itin artimo literatūrai žanras išliko XVII-XVIII a.

Jau nuo XVI a. pabaigos palengva pradėjo formuotis istorijos mokslas. Tuo metu intensyviai imti skelbti istorijos šaltiniai, net pasirodė kūrinių, mokačių, kaip rašyti istoriją. Apie XVII amžių svarbiu postūmiu istorijai kaip mokslui tapo istorijos filosofijos atsiradimas. Nuo tada bandoma žmonijos istoriją vaizduoti kaip procesą, kurį lemia griežti dėsningumai.

Lenkų istorikas, poetas **Motiejus Strijkovskis** (1547– apie 1593) nuo 1564 m. gyveno LDK. Jį globojo kunigaikščiai Chodkevičiai, Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis. 1578 m. Strijkovskis parašė eiliuotą kroniką „Apie šlovingosios lietuvių, žemaičių ir rusų tautos pradžią“. Po ketverių metų autorius ją papildė, perrašė proza ir išleido pavadinimu „Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusios kronika“ („Niekad anksčiau šviesos nemačiusi Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios ir t.t. kronika ir įvairūs prūsų, mozūrų, pamariečių ir kitų Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštijai priklausančių kraštų karo ir taikos įvykiai“). Tai buvo pirmoji išspausdinta Lietuvos istorija, parašyta lenkų kalba.

Istorikas ir teologas, jėzuitas **Albertas Vijūkas-Kojalavičius** (1609–1677) daug metų profesoriavo Vilniaus universitete, o 1654–1655 m. buvo jo rektorius. Lotynų ir lenkų kalbomis Kojalavičius parašė trylika knygų, daugiausiai – hagiografinio ir religinio tipo veikalus. Brandžiausias jo veikalas – lotynų kalba parašyta „Lietuvos istorija“, kurios pirmąją dalį išleido 1650 m. Tik 1669 m. Kojalavičius publikavo antrąją savo *Lietuvos istorijos* dalį. Tai buvo pirmasis Naujųjų laikų veikalas, skirtas vien Lietuvos istorijai nuo seniausių laikų iki Liublino unijos. Rengdamas savo kūrinių, jis naudojo Motiejaus Strijkovskio *Kronika*.

Anot Dariaus Kuolio, Kojalavičiaus istorinis pasakojimas turėjęs aiškius tikslus: a) padėti krašto jaunimui pasirengti pilietiniam gyvenimui; b) žadinti, stiprinti Lietuvos politinės bendruomenės ir jos lyderių atsakomybę už valstybės likimą; c) pristatyti Lietuvą kaip civilizuotą, garbingos praeities šalį pasauliui.

XVII–XVIII a. dar kurį laiką išliko gyva istorijos, kaip itin artimo literatūrai pasakojimo žanro, samprata. Tačiau palaipsniui situacija keitėsi. Apšvietos amžiuje istorijos kūrėjai vykdė lyginamuosius tautų istorijos tyrimus, kėlė gamtinių geografinių veiksnių svarbą tautų raidai. Istorinių tyrimų objektu greta politikos pradėta laikyti ir kultūros istorija.

Lenkų istorikas **Joachimas Lelevelis** (1786 – 1861) (1929 perlaidotas Rusų kapinėse Vilniuje) buvo baigęs Vilniaus universitetą, po to dėstė Vilniaus ir Varšuvos universitetuose. Po 1830–1831 emigravo į Paryžių, kur tęsė savo tiriamąją veiklą.

Šviečiamojo amžiaus ir romantizmo dvasioje jis parašė veikalus apie *Stanislovo Augusto valdymą*, dviejų tomų *Lenkijos istoriją, Lietuvos ir Rusios istoriją iki pat Liublino unijos su Lenkija ir kt. Knygoje Žvilgsnis į lietuvių tautų senovę ir jų ryšius su herulais* jis paneigė lietuvių kilmės iš herulų teoriją.

Lietuvių istorikas, švietėjas **Simonas Daukantas** (1793 – 1864) išgarsėjo pirmąja lietuvių kalba parašyta Lietuvos istorija „*Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*“ (1822). Kitos jo parašytos knygos: „*Istorija žemaitiška*“, „*Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*“, „*Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje*“. Daukantui Lietuvos istorija buvo ne tik mokslinio tyrimo objektas, bet ir lietuvių tautos tapatybės formavimo būdas. Todėl jam buvo svarbu Lietuvos istoriją pateikti ne tik tiksliai, pagrįsti archyviniais šaltiniais ir moksliniais tyrimais. Istorikas siekė, kad jo rašoma istorija būtų suprantama, plačiai pažįstama, pasakojama. Daukantas vienas pirmųjų lietuviškumą susiejo su etnine kilme ir gimtąja kalba. Lietuvių tautą jis suprato kaip visus gyventojus, kuriuos vienija kalba ir kultūros bendrumas, o liaudies kultūrą (tautosaką, papročius) laikė sudėtine tautos kultūros dalimi.

Praktinė užduotis.

Susipažinę su A–F šaltiniais, įvertinkite, kaip kiekvienas iš šaltinių patvirtina, papildo pateiktą pagrindinį tekstą. Rezultatus įrašykite lentelėje

A. Iš Tukidido „Istorijos“:

Kalbėdamas apie karo metų įvykius, aš nemaniau, kad mano užduotis yra patikėti tuo, ką sužinojau iš pirmojo sutikto žmogaus ar ką galėjau manyti. Aš užrašiau įvykius, kurių liudininkas pats buvau ir ką išgirdau iš kitų, kiek įmanoma tiksliau ištyręs kiekvieną faktą. Tyrimas buvo sunkus, nes atskirų faktų liudininkai apie tą patį pasakojo nevienodai, taip, kaip galėjo perteikti kiekvienas, vedamas simpatijų vienai ar kitai kariaujančiai pusei ar remdamasis savo atmintimi.

Galbūt mano dėstymas, priešingai pasakoms, bus ne toks malonus ausiai; kita vertus, tai bus pakankamai naudinga visiems, kurie nori turėti aiškų supratimą apie praeitį ir, ypač atsižvelgiant į žmogaus prigimties savybę kada nors ateityje pakartoti ta pačia ar panašia forma. Mano darbas sukurtas ne tam, kad būtų naudojamas žodinės kūrybos varžybose, bet kad būtų palikimas amžiams.

B. Iš Petro Dusburgiečio, „Prūsijos žemės kronikos“:

Kaip ši knyga sutvarkyta

Ši knyga šitaip bus sudėta. Pirma, aprašysiu, kuriuo laiku buvo įkurtas Teutonų namų ordinas, kas ir kaip jį įkūrė, antra, kada ir kaip minėtieji broliai atsikėlė į Prūsijos žemę, trečia, apsakysiu karus, vykusius šioje žemėje, bei kitus žygius, pakalbėsiu ir apie tuos, kuriuos pats esu matęs, ir apie tuos, apie kuriuos pasakojo juos matę ir juose dalyvavę žmonės, pagaliau ir apie tuos, apie kuriuos sužinojau iš patikimų šaltinių. Ketvirta, parašėse surašysiu popiežius ir imperatorius, kurie viešpatavo nuo tų metų, kai buvo įkurtas šis ordinas, be to, kai kuriuos reikšmingus įvykius, kurie jų laikais dėjosi. Jausdamasis per silpnas tokiam uždaviniui užbaigti, ypač dėl to, kad dabar gyvenantys žmonės jau yra beveik užmiršę šiuos įvykius, žinodamas, kad nieko negaliu nuveikti be Dievo, nuolankiai tave, gerasis Jėzau, maldauju atskleisti visas paslaptis, ne tik būsimąsias, bet ir dabarties bei praeities, nes tu esi tikrasis išminties bei žinojimo lobynas. Apšviesk savo dvasios malone man protą ir padaryk mane iškalbingą bei išmintingą, kad negaišdamas užbaigčiau šį darbą, kad tie, kurie skaitys šiame veikalė apie tavo didingus ženklus ir galingus stebuklus, tavimi pasitikėtų, tave garbintų, aukštintų bei šlovintų... <...>

285. Apie Karšuvos žemės nusiaubimą

Tų 1303 metų žiemą brolis Konradas, magistras, su didžiule kariuomene įsiveržė į Karšuvos žemę; kadangi vedliai žygio metu išsimušė iš kelio, netikėliai suskubo pabėgti į saugias vietas. Dėl to visai nedaug žmonių pavyko čia nukauti ar paimti į nelaisvę, tiesa, sudegino visus pastatus, o patys pernakvojo čia pat pastatytose palapinėse. Kai vėliau traukė su kariuomene užšalusiomis Kuršių mariomis, išvydo nuostabų dalyką. Ledas buvo toks minkštas, kad bangavo nelyginant vanduo audros metu, kai, stipriam vėjui pučiant, jis kyla aukštyn ir krinta žemyn. Todėl ir žmonės tarpais kopė ledu sakytum į kalną, tarpais leidosi žemyn nelyginant į klonį, tačiau, Viešpaties globojami, nė vienas nenuskendo.

286. Apie Lubavos žemės nusiaubimą ir 15 lietuvių žūtį 1303 metais

Tais pačiais metais penkiasdešimt plėšikautojų iš Lietuvos įsibrovė į Lubavos žemę; į priekį jie pasiuntė vieną vyrą, mokantį kalbėti lenkiškai, įsakę jam gerai išžvalgyti, kas ten dedasi; kai jis sugrįžęs pasakė, kad niekas ten nieko nežino apie jų žygį, jie apiplėšė daug kaimų, paimdami į nelaisvę ir nukaudami daugybę krikščionių. Traukdami atgal, jie pasiskirstė dviem būriais, vieną pasivijo Kristburgo broliai, nukovė 15 lietuvių ir atėmė iš jų 50 krikščionių. Kitas netikėlių būrys paspruko.

287. Apie žemės drebėjimą Prūsijos žemėje

Tų pačių metų rugpjūčio 8 dieną, apie trečią valandą, visoje Prūsijoje drebėjo žemė. Tris kartus suvirpėjo žemė drauge su pastatais, kurių retas išliko nesugriuvęs. Ką reiškė šis antgamtiškas žemės drebėjimas, paaiškės vėliau.

288. Apie maldininkų atvykimą 1304 Viešpaties metais Viešpaties įkvėpti Vokietijos maldininkai vėl suskato keliauti į Prūsijos žemę. Atvyko šie kilmingieji: jo kilnybė Verneris, Hoinbergo grafas, riteriai Adolfas iš Vintimelio su savo broliu ir Ditrichas iš Elnerio su savo broliu Arnoldu bei daug kitų kilmingųjų iš Reino.

<https://www.epaveldas.lt/static/lnb-bucket/C1B0003348849/doc/0005-A702976184D715966FE4B6BAC2699DA7.pdf>

C. Iš Motiejaus Strijkovskio „Apie šlovingos lietuvių, žemaičių ir rusėnų tautos pradžias, kilmes, narsumus, riteriškus ir naminius reikalus...“

Dėl Romos vidaus karo, kuris vyko tarp Cezario ir Pompėjaus, nemažas būrys Romos bajorų, apleidę Italijos žemę, apsistojo šiuose siaurės kraštuose, kur dabar Kuršas, Žemaitija ir Lietuva, ir įkūrė svarbiausiąjį miestą, pagal Romą pavadintą Romovės vardu, kuris, kaip pasakojama, ilgai buvo tos (tai yra, lietuvių ir žemaičių) tautos, kilusios iš italų, sostinė, ir kitą miestą – Libą – prie Žemaičių jūros etc. <...>

Kaip su Enėju iš Trojos į Italiją, taip ir su Palemonu, arba Publijumi Libonu, į Lietuvą tarp tų 500 romėnų bajorų iškeliavo keturios žymiausios giminės, – su tuo sutinka visi metraščiai. <...>

Pagal to paties Libono vardą Lifliandija, arba Latvių žemė, plytinti prie jūros, buvo pavadinta LIBONIA, o laikui bėgant, pakeitus *b in v*, imta vadinti Livonia. Nes tame krašte – Prūsijoje bei Žemaitijoje, kur pirmiausia išsilaipino, ir Kurše – jis ilgai išbuvo netoli jūros kranto, kol susidraugavo su senaisiais vietos gyventojais. Mat, kaip mes jau išsamiai, pakankamai argumentuotai ir gana plačiai rašėme pradžioje, kalbėdami apie įvairias lietuvių tautos kilmės galimybes, šiuose kraštuose, kur dabar Žemaitija, Latvija, senoji Prūsija ir Lietuva, nuo kadų kadės gyveno gepidai, getai, samogetai, sūduviai, galindai, alanai, litalanai etc. ir kiti narsųjų kimbrių bei gotų palikuonys, – šurkščios, girinės tautos, besiveisiančios kaip žvėrys šiame siaurės užkampyje. <...>

Paskui tasai Palemonas, arba Libonas, ir Julijonas Dausprungas, Prosperas Cezarinas, Ursinas ir Hektoras, jo bendražygiai, pamažu tarp minėtųjų šurkščių žmonių sustiprėję ir nusiziūrėję sau šiuose kraštuose gyvenvietes, patraukė nuo Nemuno žiočių, kurios yra prie Klaipėdos, per Kuršių įlanką iki tikrųjų Nemuno žiočių, kur jis, [prieš tai] dvylika atšakų įtekėjęs į Kuršių įlanką, mažas gėlas marias, jau teka viena vaga, kol pasiekė Dubysos upės žiotis, kur ji įteka į Nemuną, o ten, išvydę patrauklią vietovę, plytinčius gražius laukus ir žaliais ažuolynais apaugusias kalvas virš upių krantų, smaginosi medžiodami įvairius žvėris, kurių anais laikais Žemaitijos miškuose buvo gausybė, ir, kaip gimtosios Romos atminimo ženklą, įkūrė prie Nemuno miestą, pavadinimu Roma nova – Naujoji Roma, kurį vėliau jų palikuonys vadino Romnove ir Romove; jį, kaip liudija Petras Dusburgietis [savo] Prūsijos istorijoje, kryžiuočiai sudegino 1295 metais, kaip tą pamatysi toliau šioje istorijoje. O prieš tai, 1017 metais, kitą – tų pačių italų Prūsijoje įkurtą – Romovės miestą, kuriame gyveno minėtasis pagonių patriarchas Krivių Krivaitis, sudegino Lenkijos karalius Boleslovas Narsusis, kaip apie tai rašo Dlugošas ir Cromeru. Paskui tie patys italai, kaip liudija Lietuvos metraščiai, iš Nemuno mažesniais laiveliais pasileido prieš srovę Dubysos upe į siaurės rytus, o kiti traukė sausuma, kol pasiekė tą vietą, kur šiandien [stovi] Ariogala, senovinis Žemaitijos miestelis, kuris, atrodo (jei tokia nuomone galima tikėti), yra tų pačių italų pastatytas ir pavadintas buvo lotyniškai Erranscola <...>

Taigi atrodo, kad seniausios Lietuvos ir Žemaitijos bajorų giminės (tik, pabrėžiu, tos tikrosios) yra kilusios iš tų pačių italų ir anų karingųjų gotų, taip, kaip Italijoje italų [nobilitetas] kildinasi iš trojėnų. O paprasti žmonės ir prastuomenė – iš senųjų gepidų, sūduvių ir narsųjų litalanų, arba alanų (taip, kaip Italijoje – iš aborigenų), iš tiesų tai yra išplitę gepidai ir sūduviai. Kita vertus, laikui bėgant iš tos pačios prastuomenės ir paprastų žmonių kilo didesnioji dalis tikrosios lietuvių ir žemaičių bajorijos, – dėl savo šaunumo ir išskirtinių riteriškuoju nuopelnų, o tai yra svarbesnis ir garbingesnis tikrosios bajorystės požymis

D. Iš Alberto Vijūko-Kojalavičiaus „Lietuvos istorijos“:**APIE LIETUVIŲ PRAEITĮ PRIEŠ ITALŲ ATVYKIMĄ Į LIETUVĄ**

Lietuvos istoriją, be galo kruopščiai ir patikimai iš rusų bei kryžiuočių rašto paminklų surankiotą, pirmas, galima sakyti, buvo paskelbęs Motiejus Strijkovskis Osostevicijus, Žemaitijos kanauninkas, kilęs iš lenkų, savo metu didžiai išsilavinęs vyras. Tačiau šis veikalas turėjęs kur kas mažesnę reikšmę, nei pats autorius teisėtai tikėjosi ir nei toks didelis darbas buvo vertas. Mat žinios apie jo aprašytus žygius negalėjo plačiau pasklisti nei už tų vietų, kuriose jie buvo atlikti, nei už tų laikų, kada vyko, ir būti perduotos palikuonims. Šitaip negalėjo neįvykti dėl dviejų priežasčių: lenkiškai parašyta knyga svetimšaliams buvo visai nenaudinga, o savo krašte, senokai išpardavus jos negausius egzempliorius, atrodė, kad netrukus ji visai pradings. Todėl nemaža žmonių, norinčių deramai pagerbti tos istorijos autoriaus atminimą, siūlė antrą kartą išspausdinti knygą, tačiau lotyniškai, kad ją galėtų suprasti daugiau skaitytojų. Aš šiam norui ne visiškai pritariau. Mat, nors mūsų tėvynėje diena iš dienos didėjanti ir plintanti pagarba lotyniškiems raštams, rodos, ne be pagrindo reikalavo, kad jaunuomenė turėtų rankose tokį autorių, iš kurio, susipažindama su savo krašto istorija, nuo pat mažens kartu pramoktų romėnų kalbos ir pajustų jos skonį, tačiau vėlgi smarkiai reikėjo bijoti vieno dalyko: būtent, jeigu koks per daug uolus vertėjas, ištiesai viską iš gimtosios kalbos išvertęs, būtų paskelbęs lotyniškai, jis tuo pačiu galėtų atiduoti išsilavinusio skaitytojo kritikai autorių, nepaprastai Lietuvai nusipelnusį, bet daugeliu atvejų išaukštiną tarp savųjų labiau, negu tai atitinka istorinę tiesą. Todėl, kaip kad kiti ir siūlė, tebūtų užtekę palikti autoriaus nuomonę nepalietą. Nors nieku būdu nedirščiau tvirtinti, kad šitai esu įvykdęs, tačiau atvirai prisipažįstu, jog esu mėginęs. Be to, prielankus skaitytojas lengvai suvoks, kas priskirtina man, o kas jam, žmogui, kurio vardo nenuslėpiau, tad panorėjęs galės naudotis abiejų darbu, neskriausdamas nei vieno, nei kito. Taigi, kiek leis mano menki gabumai ir dar menkesnis išsilavinimas, be kitų būtiniausių darbų, imuosi pagal rašytinio veikalo reikalavimus ir dėsnius tvarkyti istoriją, bet ne naujai savo triūsą sudėtą, o iš Motiejaus Strijkovskio metraščių išrankiotą.

http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LE00/Albertas_Vij%C5%ABkas-Kojalavi%C4%8Dius_Lietuvos_istorija.LE2700.pdf

E. Iš Joachimo Lelevelio raštų:

Istorija turi atitikti keletą sąlygų: 1. Jai užtenka „žmonių sąmoningų veiksmų“, įmanomų suprasti reiškinių, daiktų, „žmogiškųjų variklių“, „prigimtųjų dėsnių“; 2. Jai privalomas objekto tyrimas, atitinkamų elgesio taisyklių taikymas, ieškant tiesos, kad ir kokie būtų praktiniai tikslai ir pasekmės; 3. Ji savo uždavinį atlieka tik tada, kai atskleidžia glaudžiausius ryšius tarp faktų, išaiškina priežastis, remdamasi filosofiniu apmąstymu; medžiagos rinkimas ir dorojimas jai yra būtinas, bet tik įžanginis darbo tarpsnis.

Iš A. Šidlausko straipsnio „Joachimas Lelevelis apie istorijos objektą savo paskaitose“

F. Iš Simono Daukanto „Darbų senųjų lietuvių ir žemaičių“:

Šiame mano rašte norėjau aš lietuviškai aprašyti bent paviršiais darbus lietuvių ir žemaičių ir stengiau bent didumą paveiklo jos senų dienų apsiėjimų ir užlaikymų parodyti; ne tiktai idant skaitytojas geriau išmanytų pačius darbus, bet idant galėtų dar pažinti palaikus tos tautos, ant žemės ar žemėj šiandien tebesančius, kuriuos daug kartų atsitinka rasti <...> Lygia dalia senų dienų dainos gali daug atminimų ir palaikų senovės rodyti, kurias dar šiandien, noris retai, bet daugioj vietoj tebdainuoja. Ne vienas skaitytojas, sklaidydamas mano raštus, rūgos (=priekaištaus), jog aš anuose lietuvius ir žemaičius daugioj vietoj giriu, o darbus ir kares (=karus) krikščionų peikiu, kaipo neteisingai daromus. Bet jei rymionys ir graikai, noris pagonys, taip šiandien yra garbinami nuo visų krikščionų už savo dorybę ir kantrybę, dėl ko gi žemaitis arba lietuvis negali būti giriamas, jei kantriai gynė savo namus ir liuosybę nuo neprietelių, mylėjo dorybę, o neapkentė nedorybės. <...> Sekdamas teisybę mano rašte, aš turėjau taip rašyti, kaip raštuose senovės radau; jei kursai nenori tikėti, gali eiti ir veizėti, aš parodžiau, iš kur anuos išrašiau. Ant galo rasis ir tokių galvočių, kurie kernos (=peiks) mane, jog aš darbus Lietuvos ir Žemaičių trumpai teaprašiau, bet ir tame trumpame

dar apraše daugioj vietoj apsirikau, daug ir apleidau ir ne kaip reikiant anuos surėdžiau (=parengiau); užvis rūgos, jog neišrodžiau aiškiai kilties giminės, rėdos, gudrybos, būdo, turtų ir jos įgalios. Atsakau mano kernotojams, jog aš ne dėl mokyty vyrų ir galvočių, bet dėl ty motinų rašiau, kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti, o be rašty daug kartų apsirinka. Norėjau vėl mano raštu parodyti neprieteliams Lietuvos ir Žemaičių kalbos, jog kiekvienas norjs gali rašyti lietuviškai, jei turi spēko (=jėgų), lygia dalia kaip ir kita išdailinta jau kalba.

http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LG00/Simonas_Daukantas_Darbai_sen%C5%B3j%C5%B3_lietuvi%C5%B3_ir_%C5%BEemai%C4%8Di%C5%B3.LG2101.pdf

Šaltinis	Šaltinio ir pagrindinio teksto sąsajos
A	
B	
C	
D	
E	
F	

1 SKYRIUS. ISTORIKAS, ISTORIJA IR ISTORINĖ KULTŪRA

Šiame skyriuje siekiama supažindinti su pagrindiniais istoriografijos bruožais, parodyti istorijos mokslo principus, istorinio pasakojimo formų įvairumą, pasakojimų apie istorinius įvykius, asmenybes ir procesus aktualumą šiandienai.

2 TEMA. ISTORIJOS MOKSLAS XIX-XX A.

Pagrindiniai klausimai:

- Kodėl XIX a. pradžia laikoma profesionalaus istorijos mokslo pradžia?
- Kokie Leopoldo fon Rankės, Fernano Brodelio, Emanuelio Le Rua Ladiuri (Emmanuel Le Roy Ladurie), Adolfo Šapokos, Edvardo Gudavičiaus nuopelnai istorijos mokslo raidai?
- Kuo XX a. istorikai praplėtė istorijos žanrų ir istorinės tematikos įvairovę?
- Ką reiškia biografikos, civilizacijų istorijos, lyčių istorijos, lokalinės istorijos, kasdienybės istorijos, nacionalinės istorijos sąvokos?

Istorija XIX amžiuje

Tik XIX a. aiškiai išsiskyrė literatūros ir istorijos keliai, o šių „skyrų“ iniciatoriumi tapo vokiečių istorikas **Leopoldas fon Ranke** (1795–1886). 1833 m. jis įkūrė „Istorinį politinį žurnalą“, kurio pasirodymo data siejama su vadinamosios Istorinės mokyklos atsiradimu. Jos pagrindiniai principai – tikslus istorinių įvykių pagrindimas dokumentais, didelė istorijos šaltinių bazė, tikslus praeities įvykių atkūrimas. L. Rankė susiejo į visumą visus XVIII – XIX a. istorijos mokslo laimėjimus. Į istorijos mokslą jis ėmė diegti griežtus šaltinių atrankos metodus. L. Rankė suformulavo savo pagrindinę tezę, kuri skelbė, kad objektyvus istorijos mokslas privalo visiškai atsisakyti spekuliacijų: „Istoriją sudaro vien tik faktai – juos reikia pažinti, perprasti ir deramai aprašyti. Tikras mokslas pažįsta vien faktus“. Taip vokiečių istorikas siūlė gryną istorinį faktą atskirti nuo šaltinio autoriaus ir paties istoriko vertybinių nuostatų įtakos. Jam atrodė, kad tik nuvalius visas apnašas, istorinis faktas bylos tiesa.

Teigdamas, kad istoriko uždavinys *nustatyti, kaip buvo iš tikrųjų*, L. von Ranke tapo istorijos mokslinės krypties, vadinamos **istorizmu**, pagrindėju. Jis galutinai įtvirtino istorijos kaip mokslo sampratą, o jo pasiūlytos naujovės įtvirtino istorijos mokslą kaip Vokietijos universitetų akademinę discipliną. Ir apskritai, nuo 19 a. pradžios istorijos mokymas mokyklose ir universitetuose tapo atskira disciplina.

Dėl Apšvietos ir romantizmo įtakos jau XIX a. antroje pusėje istorikai savo kūryboje daugiau dėmesio ėmė skirti visuomenei. Ypač susidomėta tautų ir visuomenių raida, geografiškai ir kultūriškai nutolusių kultūrų skirtumų ir panašumais. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje stori istoriniai veikalai, kurie pasakojo „kaip buvo iš tikrųjų“, pradėjo nebeatitikti visuomenės kintančių poreikių. Istoriją pradėta telktis į pagalbą atsakant į naujus visuomenei kilusius klausimus, konstruojant įvairias teorijas apie civilizacijas, kultūras. Taip istorines žinias imta taikyti dabarties problemų tyrimui ir analizei. Rašantieji istoriją turėjo atsisakyti siauro praeities įvykių aprašinėtojo vaidmens. Pradėtas bendradarbiavimas su kitais mokslais – sociologija, ekonomika, psichologija – ir jų teikiamomis žiniomis.

Istorija XX amžiuje

Nuo XX a. pirmos pusės paspartėjo įvairių teorinių modelių kūrimas, formavosi savitos istorinės kryptys ir istorija besiremiantys tarpdisciplininiai mokslai: „naujoji socialinė istorija“, kultūrinė antropologija ir pan. Todėl iki tol vyravusi **politinė istorija**, kuri nagrinėja valstybių formavimąsi, diplomatinius santykius, valdovų, politinių veikėjų priimtus sprendimus, jų aplinkybes ir pasekmes valstybių vidaus politikai bei tarpvalstybiniam santykiams, institucijų vaidmenį, istorinių asmenybių svarbą, savo vieta turėjo dalytis su kitomis istorijos sritimis. Pirmiausia – su **socialine istorija**, kuri domisi skirtingų istorinių epochų visuomenėmis, jas sudarančių grupių santykiais, grupes formuojančių asmenų ryšius. Šiai istorijai svarbūs

individų ir grupių sukurti fenomenai (institucijos, teisė, materialinės kultūros dalykai), kurie atskleidžia konkrečios visuomenės vertybines, ideologines nuostatas. Taip pat daugiau svorio įgijo **kultūros istorija**, tirianti meno (architektūros, tapybos, kino, fotografijos), mokslo (astronomijos, filosofijos), rašto kultūros raidą,

Viena ryškiausių prancūzų historiografijos krypčių tapo „**Analų**“ mokykla (**École des Annales**). Jos pavadinimas kilo nuo 1929 metais prancūzų istorikų įsteigto žurnalo *Annales d'histoire économique et sociale*. Prie šios mokyklos prisijungusių istorikų tyrimo objektas galėjo būti bet koks įvykis, istorinis reiškinys, kurios nors vietovės praeitis. Nebūtinai tai turėjo būti visam pasauliui atpažįstamas svarbus įvykis ar reiškinys, kuo nors ypatingas regionas. Svarbiausiu dalyku jie laikė kuo visapusiškesnį žmonių gyvenimo, jų elgesio motyvų atskleidimą. Todėl atsakyta istoriją tradiciškai skirstyti į politinę, ekonominę ar religiją. Vietoj to sukurtos ir naudojamos tokios sąvokos kaip *mentalitetai*, *ilgoji trukmė ir pan.* Tarp žymesnių Analų mokyklos atstovų buvo Lucienas Febvre'as, Fernanas Braudelis, Emanuelis Le Roy Ladurie ir daugelis kitų.

Fernanas Brodelis (1902–1985), iš pradžių dirbo istorijos mokytoju licėjuose, vėliau susidomėjo moksliniu darbu. Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo Prancūzijos kariuomenėje ir pateko į Vokietijos nelaisvę. Net ir būdamas nelaisvėje 1940–1945 metais, jis nesustojo dirbti mokslinio darbo. Todėl jau 1947 m. apgynė disertaciją „Viduržemio jūra ir Viduržemio jūros pasaulis Pilypo II epochoje“. Po kiek laiko jis ėmė vadovauti minėtam „Analų“ žurnalui. Kiti stambesni F. Brodelio kūriniai buvo: „Materialinė civilizacija, ekonomika ir kapitalizmas, 15–18 amžiai“, „Šiuolaikinis pasaulis, istorija ir civilizacija“, „Kapitalizmo dinamika“, „Civilizacijų gramatika“. Pagal F. Brodelį politinė „trumpojo laiko“ istorija (karai, revoliucijos ir pan.) tėra tik paviršutinė istorijos išraiška. Tikroji istorijos esmė atsiskleidžia tik „ilgojo laiko“ visos žmonių gyvenimo ir veiklos sritis apimančioje „globaliojoje istorijoje“. Būtent la longue durée – ilgojo laiko ar ilgalaikės istorijos sąvoka buvo svarbus F. Brodelio įnašas į istorijos mokslą. Tai ilgaamžis gamtos laikas, per kurį formuojasi labai lėtai besikeičiančios civilizacijų struktūros. Šios ir turi būti pagrindinis mokslininko tyrimų objektas.

Kitas garsus prancūzų istorikas, neformalus *Analų mokyklos* jaunesnės kartos lyderis **Emanuelis Le Rua Ladiuri** (g. 1929) tyrė klimato kaitos poveikį žmonių gyvenimui. Taip gimė jo istorijos veikalai *Klimato istorija nuo tūkstantųjų metų*, *Lyginamoji žmonių ir klimato istorija*. Istorikas daug dėmesio skyrė valstiečių mentaliteto ir kasdieninio gyvenimo istorijai. Remdamasis šaltiniais, tarp jų – visuomenės gyvenimą detalai atspindinčiais inkvizicijos tardymo protokolais, parašė mikroistorijos veikalą *Oksitanijos kaimas Montaju 1294–1324 metais*. Kiti jo šioms temoms skirti svarbiausi veikalai: *Languedoco valstiečiai*, *Karnavalas Romane: nuo Grabnyčių iki Pelenų trečiadienio 1579–1580*, *Pinigai, meilė ir mirtis Oksitanijos krašte*.

Naujų istorijos tyrimo krypčių atsiradimą, jų turinį ypač lėmė po Antrojo pasaulinio karo susiklosčiusi istorijos mokslo situacija. Matant ryšį tarp ideologijos ir politinės istorijos, atsigręžta į mažiau ideologizuotas temas. Taip pat dėl šios priežasties (ryšio su ideologija) sumenko biografikos žanras ir istorikai daugiau linko į nuasmenintą istoriją. XX a. antroje pusėje suklestėjo tokios gretimos tradicinei istorijai disciplinos kaip istorinė antropologija, istorinė demografija, istorinė geografija, istorinė psichologija, istorinė sociologija, etnoistorija ir pan. Įvairūs pasaulyje vykę visuomeniniai judėjimai skatino atsirasti tokias istorijos kryptis kaip „kaimo“, „marginalų“, „moterų“, „vaikų“ istorijas.

Sąvoka „**civilizacija**“ egzistavo dar nuo XVIII amžiaus. Tačiau ilgą laiką kalbėta apie vieną visos žmonijos civilizaciją. XX amžiuje greta pasaulinės civilizacijos formavosi ir lokalių civilizacijų sampratos. Kiekviena iš mokslininkų sukurtų teorijų civilizacijų požymius aiškino skirtingai, pateikdavo nevienodą civilizacijų skaičių. Svarbiausias pokytis buvo tas, kad griuvo europocentristinė viešpataujančios Vakarų civilizacijos samprata. Naudodamiesi savo sukurtomis civilizacijų teorijomis, istorikai ėmėsi grupuoti aprašomas valstybes ar etnines grupes pagal šioms ištisis šimtmečius būdingas savitas vertybių sistemas, nusistovėjusias institucijas. Daugiau dėmesio skirta tokiems civilizacijoms formuojantiems

veiksniams kaip geografinė aplinka, visuomenės ekonominė ir socialinė sankloda, politinės valdžios organizavimo būdas, vyraujanti religija.

Ir atvirkščiai, ypač praėjus keliems dešimtmečiams po Antrojo pasaulinio karo pabaigos, susidomėta kur kas mažesnius objektus aprašančia **lokalinė istorija**. Istorikai daugiau dėmesio pradėjo skirti kuriai nors nedidelei visuomeninei bendrijai: parapijai, kaimui, miesteliui, miesto daliai ar net gatvei. Jie stengėsi užčiuopti ir analizuoti tokių teritorinių pagrindų susidariusių bendrijų glaudžius vietinius ryšius.

Kartais lokalinės istorijos kūrimas dar vadinamas **mikroistorijos** tyrimais. Bet tai nėra tik tų smulkesnių objektų (kaimų, miestelių) istorijų rašymas. Vienas iš mikroistorijos pradininkų yra pasakęs, kad istorikas ne rašo apie kaimą, bet tiria kaime. Kitaip sakant, tyrinėjant vieno kaimo ar kito nedidelio teritorinio vieneto istoriją, tikslas yra ne pateikti šio objekto istoriją, bet aiškintis kaip platesni procesai atrodė iš vieno ar kito kaimo, miestelio gyventojų perspektyvos.

Su lokaline istorija arba mikroistorija gana glaudžiai susijusi tendencija tirti **kasdienybės istorijos** reiškinius. Praėjusio šimtmečio septintame dešimtmetyje pasaulyje kilę socialiniai ir politiniai neramumai nukreipė naujosios istorikų kartos skvarbesnį žvilgsnį į socialinę istoriją. Juos ėmė dominti paprasti ir dažnai nematomi istoriniai įvykiai ir jų herojai. Todėl jų tyrimų objektu tapo iš pirmo žvilgsnio niekuo neišsiskiriantys ir iki tol istorikų užmiršti pavieniai žmonės. Pagal išlikusius šaltinius – autobiografijas, asmeninę korespondenciją, vizualinę medžiagą, viešuosius dokumentus, spaudą ar šnekamosios istorijos medžiagą – pradėta nagrinėti jų asmeninė patirtis. Pagrindinis kasdienybės istorikų tikslas – istorizuoti skirtingų žmonių patirtį ir papasakoti jų išgyvenimus iš mikropasaulio perspektyvos.

XX a. pabaigoje vėl populiarumą įgavo **biografijos žanras** istoriografijoje. Tačiau tai jau buvo nebe tie išsamūs didžiųjų istorijos veikėjų aprašymai, kurie egzistavo nuo pat antikos rašytojo ir istoriko Plutarcho laikų. Dėl jau egzistavusio padidėjusio dėmesio lyčių (moterų) istorijai, mikroistorijai, kasdienybės istorijai keitėsi ir biografijos žanras. Vietoj tradicinio dėmesio „šio pasaulio galingiesiems“ vis daugiau moterų ir iki tol istorijos mokslui nežinomų veikėjų tapo pagrindiniais biografijas kuriančių istorikų nagrinėjimo objektais. Ir dažnai jau nebesitenkinama tik paprastu gyvenimo ir veiklos aprašymu. Kaip ir mikroistorijos atveju, siekiama per individo prizmę vertinti vykstančius globalius procesus, įvairius struktūrinius pokyčius politinės situacijos, socialinių reiškinių ar kultūrinio gyvenimo srityse.

Istorija XX-XXI a. Lietuvoje

Lietuvoje istorijos mokslas XX a. išgyveno tris skirtingus laikotarpius. Su Nepriklausomybės atkūrimu 1918 metais kilo poreikis apskritai pradėti sistemingus istorijos tyrimus moksliniais pagrindais. Būtent tada prasidėjo profesionalios istorijos etapas – istoriją imta dėstyti universitete, istorijos mokslininkai jungėsi į juos vienijančias organizacijas, leisti moksliniai žurnalai. Sovietinės okupacijos laikotarpiu Lietuvoje likę istorijos mokslininkai neturėjo mokslinių tyrimų laisvės, nes savo tyrimus privalėjo priderinti prie marksistinės ideologijos. Vis dėlto tiriant seniausius laikus, socialinius ekonominius santykius pažanga buvo pasiekta, nes šios srities moksliniams tyrimams privalomi marksistiniai teiginiai buvo tik priedanga. 1990 metai davė pradžių mokslinės kūrybos laisvei. Istorikai ėmėsi nagrinėti sovietinės okupacijos metais nepageidaujamas temas, užpildyti t.v. baltas dėmes.

Lietuvoje pradėjęs ir tremtyje (Kanadoje) istoriko veiklą tęsęs **Adolfas Šapoka** (1906–1961) parengė šias svarbias studijas: *Lietuva iki Vytauto*, *Vytauto vieta mūsų istorijoje*, *Valstybiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai Jogailos laikais*, *Kultūriniai lietuvių ir lenkų santykiai Jogailos laikais*, *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*, *Jonušas Radvila ir Švedija*, *Gegužės 3 d. konstitucija ir Lietuva, 1655 m. Kėdainių sutartis, arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais ir kt.*

Tačiau dažniausiai A. Šapoka minimas ne dėl šių darbų. Reikšmingiausia buvo jo ir kitų keturių jaunų istorikų 1936 m. pirmą kartą parašytas vadovėlis – mokslinė sintetinė *Lietuvos istorija*. Dėl šio veikalo didelio populiarumo vadovėlis geriau žinomas pavadinimu „*Šapokos istorija*“. Knygoje išnagrinėta Lietuvos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo įtvirtinimas ir raida, jungimasis į Vakarų Europos civilizaciją. Knyga ne tik tenkino tuometinius lietuvių tautos poreikius, bet taip pat turėjo didelę

reikšmę išsaugant istorinę savimonę sovietinės okupacijos metais. Pačiam A. Šapokai priskiriamas vadovavimasis principu „*Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje!*“

Pagrindinė priežastis, kodėl tuo metu reikėjo ieškoti lietuvių Lietuvos istorijoje, buvo poreikis atsiriboti nuo kaimyninių tautų (lenkų, rusų, vokiečių) historiografijos koncepcijų. Šapokos laikais lietuvių Lietuvos istorijoje nematė ne tik kaimynai, bet net ir daug lietuvių. Todėl buvo svarbus penkių istorikų indėlis kuriant didįjį pasakojimą apie lietuvių tautos praeitį, ieškant lietuvių etninio „branduolio“ Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje. Kita vertus, A. Šapoka su savo kolegomis nekūrė pagražintos istorijos vaizdo. Istorikų akcentuotą „istorinės tiesos“ siekį jie dažnai kėlė aukščiau už didžiavimąsi lietuvių tautos žygiais.

Edvardas Gudavičius (1929–2020), pradėjęs darbinę karjerą kaip inžinierius, po kiek laiko baigė istorijos studijas ir reikšmingai įsiveržė į istorijos mokslą. Greitai jis tapo naujos Lietuvos istorijos mokyklos pradininku, pagrindusiu Lietuvos vietą Vakarų civilizacijoje. Pagal E. Gudavičių, nuo Lietuvos krikšto prasidėjo jos europėjimas, valstybė pritaipo prie Vakarų civilizacijos. Istorikas svarstė, kad Vakarų idėjinių ir politinių reiškinių perėmimas Lietuvoje vyko vėluojant socialinei ir ūkinei pažangai o taip pat pabrėžė europietiškus lietuvių kultūros bruožus.

E. Gudavičius išugdė naują garsių dabartinių Lietuvos istorikų kartą. Tarp jų yra tokie gerai žinomi istorikai kaip Alfredas Bumblauskas, Rimvydas Petrauskas, Alvydas Nikžentaitis ir daugelis kitų. Be to, būtent E. Gudavičius „padovanojo“ Lietuvai Liepos 6-osios šventę – nustatė tikėtiną Mindaugo karūnavimo datą.

Praktinė užduotis.

Susipažinę su A–I šaltiniais, įvertinkite, kaip kiekvienas iš šaltinių patvirtina, papildoma pateiktą pagrindinį tekstą. Rezultatus įrašykite lentelėje

A. Iš Leopoldo Rankės raštų:

Iš istorijos mokslo buvo reikalaujama, pasiremiant praeitimi, mokyti šiuolaikinius žmones ateities. Šis kūrinys nekelia sau tokio kilnaus tikslo. Juo norima tik atskleisti tai, kas iš tikrųjų buvo

(Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535)

B. Iš: Eugenijaus Saviščevo įvado į F. Braudelio „Civilizacijų gramatiką“:

...ilgos trukmės istorija visų pirmiausia – ilgo laikotarpio, trunkančio amžių ar amžius, istorija. Bet tai – dar ne viskas. Norėdami ją suprasti pirmiausia turime įvertinti šios sąvokos priešybę – trumpos trukmės laiką. Už pastarosios sąvokos slypi tai, ką senojo istorijos mokslo atstovai rinkdavosi kaip savo tyrimų objektą, – išskirtinį įvykį, dažniausiai politinį, sietiną su tam tikru dideliu istorijos tėkmės vingiu. Braudelis manė, kad tokia istorija nėra visavertė, ji gali sudominti tik nedidelį specialistų ratą ir vargu ar ko išmoko. Istorikui visada turi būti svarbus dialogas tarp praeities, kokia tolima ji bebūtų, ir šiandienos. Šia prasme ilgos trukmės laiko užmetama kilpa tarp mus dominančios praeities atkarpos ir mūsų, tų, kurie ieško praeities tako stovėdami ant nepaliaujamai tirpstančio šios akimirkos ledyno viršūnės. Tai dialogas tarp šiandienos ir vakar.

<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/civilizaciju-gramatika-suvokti-pasaulio-istorijos-procesus-perskaicius-viena-knyga-86127933>

C. Iš: Werner Paravicini „Istoriko tiesa“:

Jei istorikas turi vaizduoti tiesą, kodėl tada „istorija“ gali ir net tiesiog turi būti kaskart perrašoma iš naujo, galbūt net, kaip neseniai buvo konstatuota, kartą per dvidešimt metų, o tai yra net mažiau nei viena karta? Juk yra tik viena tiesa? Ar jų gali būti daugiau? Kodėl istorijos mokslas niekad nesustoja, kodėl jis vis imasi iš naujo tų pačių dalykų arba atranda naujus?

<...> Naujai atrasti šaltiniai apverčia senas interpretacijas. Nauji objektai, nauji metodai, nauji klausimai leidžia mokslininkui savo kailiu patirti tyrimų rezultatų senėjimą. Ilgiau išlieka tik šaltinių leidiniai, bet ir jie

ilgainiui pakeičiami naujais, bent jau po penkiasdešimties ar šimto metų (svarbesnių naratyvinių šaltinių atveju) ar kiek vėliau (dokumentų ar aktų leidinių atveju).

<...> kita vertus, pastebimas netvardomas net žymiausių istorikų pasidavimas vyraujančioms ideologijoms, atsparumo stoka (dažnai laikinų) interpretacinių madų atžvilgiu, net tam tikras bandos instinktas pasiduodant modernių temų svaiguliui, vietoj to, kad ramiai žvelgiant į visumą rinktis tai, kas visų pirma svarbu tiesos pažinimui. Nesunku suprasti, kodėl taip yra: kintantis dabarties interesas nuolat iš praeities renkasi tai, kas jai pačiai dabar priimtina.

Iš: Lietuvos istorijos metraštis. 2009 metai, 2. Vilnius, 2010

D. Iš Karl Popper. Ar istorija turi prasmę?:

Bet ar tikrai nesama tokio dalyko kaip visuotinė istorija, t. y. konkrečios žmonijos istorijos? Ne, jos negali būti. Man atrodo, toks turi būti kiekvieno humanisto, ypač kiekvieno krikščionio, atsakymas. Konkreti žmonijos istorija, jeigu ji apskritai būtų įmanoma, turėtų būti visų žmonių istorija. Tai turėtų būti visų žmogaus vilčių, kovų ir kančių istorija. Juk nėra nė vieno žmogaus, kuris būtų kuo nors svarbesnis už kitą. Akivaizdu, kad tokios konkrečios istorijos parašyti neįmanoma. Mes turime abstrahuoti, daug ko nepaisyti, atrinkinėti. Šitai atsiranda daug istorijų, tarp jų ir tarptautinių nusikaltimų bei masinių žudynių istorija, kuri reklamuojama kaip žmonijos istorija.

Bet kodėl iš jų visų buvo pasirinkta politinės valdžios, o ne, pavyzdžiui, religijos ar poezijos istorija? Esama keleto priežasčių. Viena priežastis ta, kad valdžia veikia mus visus, o poezija – tik nedaugelį. Kita priežastis ta, kad žmonės linkę sudievinėti valdžią. Tačiau neabejotina, kad politinės valdžios dievinimas yra viena bjauriausių ir blogiausių žmogaus stambeldystės rūšių, urvinio žmogaus ir vergijos epochos liekana. Valdžios sudievinimas kyla iš baimės, t. y. iš tokio jausmo, kuris pagrįstai niekinamas. Trečioji priežastis, dėl kurios valdžia ir politika buvo padaryta „istorijos“ šerdimi, yra ta, kad pasaulio galingieji troško būti sudievinėti ir galėjo priversti kitus tenkinti šį savo norą. Daugelis istorikų rašė prižiūrėti imperatorių, generolų ir diktatorių.

<https://www.zurnalasmetai.lt/?p=20354>

E. Iš Vilmos Losytės „Šiek tiek apie kultūrinę pojūčių antropologiją“:

Istorikai tyrimų objektus pasirenka įvairiai: vedami savų interesų, paskatinti autoritetingų profesorių, o kartais dėl paprasčiausio atsitiktinumo. Esame įpratę, kad praeities tyrėjai rašo apie valstybių susikūrimą, valdovų žygdarbius ir nuopoličius. Tačiau pastaruoju metu Klėjos globotiniai renkasi gana originalias temas, regis, neturinčias nieko bendra su mums pažįstama istorijos samprata. Ar gali būti, kad šiandien istorikai tyrinėja uoslę, regą, klausą, skonį ir lytą – visus penkis pojūčius? Vadinamoji pojūčių istorija pavilioja vis daugiau istorikų, tyrinėjančių įvairius laikotarpius. Keliami tokie klausimai: kaip pasaulis buvo suprantamas jūslėmis? Kokie kvapai tvyrojo senovės Romos gatvėse? Kokius garsus girdėdavo senovės Atėnų gyventojas? Koks vaizdas atsiverdavo pravėrus namų duris viduramžių mieste? Į šiuos klausimus tikriausiai pažiūrėsime skeptiškai. Juk ką mums gali duoti tokios istorijos tyrimų kryptys? Tačiau ši iš pažiūros nieko verta kultūrinė pojūčių antropologija padeda geriau pažinti kasdienybės istoriją.

<http://www.satenai.lt/2019/05/10/siek-tiek-apie-kulturine-pojuciu-antropologija/>

F. Istorikas Aurimas Švedas apie tris Lietuvos istorikų kartas:

Tarpukaris buvo istorikų-artojų (planavusių „išvagoti istorijoje gilią vagą“ ir siekusių „rasti lietuvius Lietuvos istorijoje“) epocha, sovietmečio epochoje dominavo istorikai-kariai, kuriems buvo pasakyta, kad jų veiklos baras yra „koviniai veiksmai ideologiniame fronte“, o po 1990-ųjų istorikai, bent jau man asmeniškai, vis dažniau panašūs į ugniagesius, kurie yra nuolat priversti gesinti kokius nors gaisrus, įsižiebiančius viešojoje erdvėje ir tautos istorinės sąmonės plotuose. Gal ir kiek per skambu šias istorikų tapatybes vadinti trimis skirtingomis „ideologinėmis“ savastimis, nes atidžiau įsižiūrėjus į XX a. lietuvių istoriką, paprastai ir po kario, ir (kai kuriais atvejais) po ugniagesio uniforma vis tiek galima išvysti dar nuo tarpukario epochos pažįstamą faktų ieškotojo „ekipiruotę“ ką tik išartoje naujoje tyrimo vagoje. Kita vertus, tai neturėtų stebinti. Neišmokęs detektyvo arba istoriko-artojo amato, nė vienas praeities tyrinėtojas neturi

jokių šansų tapti istoriku, dirbančiu nekonvencinės istorijos srityje ir savo atradimais stebinančiu bei žavinčiu visuomenę.

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/aurimas-svedas-istorikai-tapo-panasus-i-ugniajesius-kurie-priversti-gesinti-atminties-gaisrus-582-538863>

G. Iš Adolfo Šapokos redaguotos „Lietuvos istorijos“ įvado:

Istorija yra praeities mokslas. Ji parodo, kaip žmonija gyveno seniau ir kuriuo būdu sukūrė dabartines savo gyvenimo formas. Tad istorija yra kartu ir dabarties mokslas. Parodydama, kaip susidarė dabartiniai kultūriniai, socialiniai ir politiniai santykiai, ji padeda ne tik juos suprasti ir įvertinti, bet ir šiek tiek numatyti, kaip gyvenimas plis toliau. Taigi iš jos galima pasimokyti ir ateities.

Yra bendroji žmonijos istorija ir atskirųjų tautų istorijos. Bendroji žmonijos istorija nagrinėja visos žmonijos kultūros raidą, tautų istorijos vaizduoja atskirų tautų praeitį. Vaizduodamas tautos praeitį, istorijos mokslas rodo, kad dabartinis jos gyvenimas nėra atsitiktinis, bet yra ištikus amžiusėjusios raidos vaisius. Žmonių būdas, papročiai, pažiūros į įvairius visuomeninius reiškinius priklauso nuo tų aplinkybių, kuriose tenka tautai gyventi. Todėl kiekvienos tautos būdas yra savotiškas. Istorija ir padeda suprasti savotiškąsias tautų savybes.

Mūsų tauta turi dabar daug įvairių — kultūrinių, socialinių, politinių ir tautinių — problemų, kurių visų šaknys glūdi praeityje. Todėl Lietuvos ir lietuvių tautos istorija turi parodyti senąją Lietuvos praeitį, turi išaiškinti, kaip susidarė dabartinės mūsų gyvenimo aplinkybės, kaip atsirado visos dabar sprendžiamosios problemos. Žodžiu, parodydama tautos praeities gyvenimo kelią, istorija turi padėti suprasti ir dabartį.

<...> Lig šiol, kaip matėm, Lietuvos istoriją rašė svetimieji, — kiekvienis vis savo tikslais: rusai stengėsi įrodyti, kad Lietuva buvusi rusiška, lenkai — kad ji buvusi lenkiška, o vokiečiai norėjo įrodyti, kad jų užgrobtos žemės priklausančios jiems teisėtai ir kad jie turį teisių net didesniems plotams. Tuo būdu niekas nesirūpino pačiais lietuviais. Todėl dabar lietuvių istorikams tenka iš naujo pervertinti visus tuos svetimtaučių darbus ir parodyti tokią savo tautos praeitį, kokia ji tikrai yra buvusi. Šis darbas pradėtas dar visai neseniai, ir dar nedaug jo tenudirbta, ne viskas dar išaiškinta. Todėl turės dar kisti supratimas ir pažiūra į daugelį mūsų praeities klausimų.

<https://istorijai.lt/adolfas-sapoka-lietuvos-istorija/>

H. Edvardo Gudavičiaus „Pastumtos kortų kaladės“ dėsnis:

Lietuva paskutinė įėjo į Europos periferiją. Ir tai įvyko esant dar didesniai atotrūkiui. Senosios periferijos šalys atsiliko nuo centro, Lietuva atsiliko nuo šios periferijos. Ji tegalėjo sekti periferiniu Europos civilizacijos modeliu. Vokiečiai ir čia pasireiškė kaip įgūdžių ir kultūros nešėjai, bet labiausiai šį vaidmenį atliko lenkai. Tą etninę ir kultūrinę koliziją, kurią patyrė senosios periferijos tautos, lietuviai patyrė kur kas skaudžiau. Lietuviškosios kortų kaladės postūmio kampas buvo pats didžiausias.

Lietuvai reikėjo prisitaikyti, reikėjo perimti visą vertybių kompleksą, kad ji galėtų tai padaryti. Kaip ir kitur, viskas vyko iš viršaus į apačią. Lietuvos valdovų politinė kultūra su savo kontragentais varžėsi jau nuo Gedimino laikų. Visuomeninių santykių atsilikimą, luominių struktūrų trūkumą kompensavo karštligiška įstatymų leidyba (jokioje kitoje šalyje nebuvo išleista tiek bajorų privilegijų). Pirmoji magdeburginė privilegija (Vilniaus), duodama teisės tai skelbė ne esamuojai, o būsimuoju laiku. Tačiau taisyklingas trilaukis didžiojo kunigaikščio domene buvo įdiegtas tik XVI a. viduryje, atlikus didžiulį perversmą. Pirmieji cechai sostinėje atsirado tik po šimto metų, kai pasirodė magdeburginė privilegija. Tai buvo auksakalių cechai ir aludarių brolija, cechines struktūras augino elito poreikiai ir gėralai. O triviumą iki XVI a. pradžios perėmė tik viena ar pora mokyklų.

Šis faktas leidžia apibūdinti visą vertybių perėmimo procesą: jis vyko labai paviršutiniškai ir žemiausiu lygiu. Tačiau pasakytina ir kitkas: Lietuva vystėsi santykiškai labai greit. Jau mirštant Vytautui, didžiojo kunigaikščio taryba pajėgė spręsti uždavinius, būdingus luominėms valstybės taryboms. Po šimto metų buvo sukurtas teisyne, savo išsamumu ir sistemingumu pranokęs kaimyninių šalių teisyne. Mokyklų trūkumą iš dalies kompensavo namų mokymas ir raštinių praktika. <...> Lietuva sueuropėjo iš paviršiaus,

bet tai įvyko lemiamaais taškais. Viso šio greičio kaina buvo lietuvių kalbos išstūmimas iš visuomeninio gyvenimo.

(Iš: Lietuvos istorijos studijos, Nr. 4)

I. Istorikai apie Edvardo Gudavičiaus vietą Lietuvos istorijos moksle

Alfredas Bumblauskas: „Žinome A. Šapokos epochą, kuri buvo tapusi kanoninė, tad drąsiai galima sakyti, kad E. Gudavičius pakeitė šį kanoną ir ateityje jau galima bus šnekėti apie E. Gudavičiaus paradigmą.“

Alvydas Nikžentaitis: „Apie profesorių E. Gudavičių reikėtų kalbėti kaip apie žinomiausią ir ryškiausią XX amžiaus Lietuvos istorijos teoretiką, kuris iš esmės pakeitė istorikų bendruomenę, bet ir nemaža dalimi visos visuomenės santykį su istorija. <...> Jis kalbėjo apie Lietuvą kaip apie paribinę Europos valstybę, brėždamas ją kartu su LDK ribomis ir kartu kaip europinės civilizacijos rytinę ribą. Čia yra jo didieji pasiekimai, kurie šiaip, jei paimtume bendrai istorikų bendruomenę, iš tiesų padaro tiesiog revoliucinį perversmą visų galvose.“

Rimvydas Petrauskas: „Beveik neišvykdamas į užsienį, Lietuvos istoriją mąstė tik europinės istorijos ir istoriografijos kategorijomis. Neužimdamas jokių vadovaujančių pareigų universitete ar institute, palikdamas aiškiai per daug laisvės savo doktorantams, išugdė, ko gero, pirmąją medievistų mokyklą Lietuvoje. Visiškai nesidomėdamas akademinė hierarchine tvarka ir ignoruodamas renginius bei komitetus, gavo turbūt visus įmanomus „mokslo Lietuvoje“ laipsnius, titulus ir premijas (hab. daktaras, VU profesorius, MA akademikas, Gedimino ordino kavalierius, Lietuvos mokslo ir kultūros premijų laureatas).“

<https://www.alfa.lt/straipsnis/50410997/kolegos-prisimena-mirusi-istorika-edvarda-gudaviciu-nesame-tureje-siam-zmoqui-prilygstanciu-asmenybiu/>
<https://www.bernardinai.lt/2020-01-27-mire-profesorius-istorikas-gedimino-ordino-kavalierius-edvardas-gudavicius-1929-2020/>

Šaltinis	Šaltinio ir pagrindinio teksto sąsajos
A	
B	
C	

D	
E	
F	
G	
H	
I	

1 SKYRIUS. ISTORIKAS, ISTORIJA IR ISTORINĖ KULTŪRA

Šiame skyriuje siekiama supažindinti su pagrindiniais istoriografijos bruožais, parodyti istorijos mokslo principus, istorinio pasakojimo formų įvairumą, pasakojimų apie istorinius įvykius, asmenybes ir procesus aktualumą šiandienai.

3 TEMA. ISTORIJOS ŠALTINIŲ ĮVAIROVĖ IR ISTORINIS TYRIMAS.

Pagrindiniai klausimai:

- Kuo pasižymi istoriko darbas naudojant istorinio tyrimo metodą?
- Kokie yra istorijos šaltiniai ir kodėl skiriasi jų informacijos vertė?
- Kaip vyksta istorijos šaltinių paieškos ir jų publikavimas?
- Ką reiškia archyvo, pagalbinių istorijos mokslų (paleografijos, heraldikos, diplomatikos, genealogijos), etnologijos, antropologijos, archeologijos, istorinio šaltinio, istorinio metodo (euristikos, šaltinių kritikos, interpretacijos) sąvokos?

Istoriko darbo specifika

Kaip gimsta istorijos žinią? Beveik kiekvienas naujas istoriko darbas — straipsnis, knyga — neatsiranda chaotiškai. Kodėl beveik? Todėl, kad pasitaiko atvejų, kai naują tyrimą, domėjimąsi vienu ar kitu istorijos klausimu gali paskatinti netikėtai atrastas istorijos šaltinis. Toks, kuris liudija dar negirdėtus faktus ar net pakeičia supratimą apie jau tarsi iki galo išnarstyta istoriją. Bet tokių atvejų yra ne tiek daug.

Didesnė dalis istorinių tyrimų turi iš anksto suplanuotą struktūrą. Kitaip tariant, naudojamas **istorinis metodas**, kurį sudaro trys etapai:

1. euristinis – tyrimo klausimo formulavimas ir medžiagos, šaltinių paieška;
2. kritinis – sukauptos medžiagos patikrinimas, įvertinimas, apdorojimas, reikalingų faktų nustatymas;
3. interpretacinis – nustatytų faktų sujungimas į pasakojimą, teoriją, koncepciją.

Taigi, pirmiausia iškeliami tam tikra problema, arba tyrimo tikslas. Jis priklauso nuo daugelio veiksnių — paties istoriko polinkių ir interesų, jo gebėjimų, visuomenės užsakymo ir pan. Toliau vyksta literatūros ir šaltinių analizė. Mokslininkas skaito straipsnius, knygas — susipažįsta su ankstesniais darbais, sužino kas jau atlikta, o į kokius klausimus neatsakyta. Kartu susipažįstama su galima šaltinių baze — su jau žinomais šaltiniais, ieškoma naujų. Dažniausiai ši paieška vykdoma **archyvuose** — atskirų žmonių, šeimų, įstaigų, organizacijų dokumentų rinkinius kaupiančiose, saugančiose, tvarkančiose ir net tiriančiose institucijose.

Paskui pradeda nagrinėti problema. Įvairiai tikrinama pradžioje iškeltos hipotezės: žiūrima, kaip tarpusavyje dera šaltinių teikiami duomenys, atrenkama konkrečiai problemai reikiama medžiaga, ji grupuojama, klasifikuojama. Pagaliau darbas baigiamas formuojant tyrimo rezultatus. Išnagrinėta medžiaga sutvarkoma taip, kad su darbo rezultatais galėtų susipažinti tie, kam jie skirti, — eiliniai skaitytojai, mokslininkai, politikai ir t. t.

Istorijos šaltiniai

Vienas pagrindinių dalykų istorikui kuriant naują istorijos žinią yra šaltiniai. **Istorijos šaltiniais** paprastai vadinami visi objektai, kaip nors susiję su žmonių veikla, t. y. visa tai, kas gali liudyti žmonijos praeitį ir patirtį.

Norėdami atsakyti į klausimus apie praeitį istorikai naudoja daug šaltinių. Paprastai mokslininkai skiria **pirminius** ir **antrinius** istorijos šaltinius. Pirminiai šaltiniai yra atsiradę toje praeityje, kurią jie aprašo, liudija. Kitaip tariant, tokie šaltiniai yra tiesioginiai aprašomų įvykių ar ištisos epochos liudininkai. Antriniai šaltiniai yra tarsi ataskaitos apie praeitį, sudarytos tų žmonių, kurie gyveno po aprašomų įvykių. Jie perėmė informaciją iš kitų šaltinių, ir nebūtinai pirminių. Pavyzdžiui, istorijos vadovėlis yra antrinis istorijos šaltinis. Tačiau jame pilna pirminių šaltinių, nes vadovėlyje pateikiamos praeities žmonių mintys apie savo epochą, įvykius, reiškinius arba ištraukos iš tuo metu sudarytų dokumentų.

Taip pat visi istorijos šaltiniai pagal jų pobūdį skirstomi į kelis tipus: **daiktinius**, **rašytinius**, **vizualinius**, **garsinius**. Dar šiuos šaltinius galima skirstyti pagal įvairius žmonijos veiklos aspektus. Tada gali būti **gamybiniai** (materialūs objektai, rašto darbai), **folkloriniai**, **meniniai** (dailės kūriniai, vaizdo, garso įrašai) ir pan. Tai gana santykinis skirstymas.

Ne visi likę praeities liudininkai šiandien yra tikrieji istorijos šaltiniai. Kai kurie lieka už jų ribų. Tai visų pirma dar niekieno nepastebėtos, neatrastos, nenaudojamos praeities liekanos. Dalis šaltinių sąmoningai laikomi beverčiais. Taip yra tada, kai jie mechaniškai sugadinti, iškreiptai ir nelogiškai atspindi kokį nors reiškinį ar jo savybes. Dalis šaltinių gali būti nesuprantami ar labai fragmentiški, tai yra praradę ryšius su kitais. Įvairūs dokumentai gali būti ir suklastoti.

Praeities liekanos tampa istorijos šaltiniais tik tada, kai jos yra analizuojamos, patenka specialistų žinion. Šaltinio analizė yra jo autorystės, datavimo, autentiškumo, duomenų patikimumo tikrinimas. Jeigu po analizės šaltinis laikomas patikimu, tada jis tampa realiu istorijos šaltiniu.

Istorijos šaltinių paieška ir kaupimas

Kalbant apie istorijos šaltinių paiešką, yra dvi šio klausimo pusės. Pirmą – istorijos šaltinių paieška apskritai, jų kaupimas. Antra – istorijos šaltinių atranka konkrečiam istorijos klausimui tirti.

Pradėkim nuo pirmosios reikšmės. Egzistuoja specialios institucijos, kurių funkcija kaupti ir saugoti įvairius žmogaus, tautos, valstybės gyvavimo ir raidos pėdsakus. Tai jau minėti archyvai, taip pat muziejai, bibliotekų rankraščių skyriai. Be abejo, ne visi net ir saugomi šaltiniai išlieka per amžius, tūkstantmečius. Per įvairius karus, politines suirutes, okupacijas ir gaisrus jie gali būti sunaikinti, išvežti iš įprastų saugojimo vietų. Dėl pastarosios priežasties archyvų ir muziejų darbuotojams tenka ieškoti kitų šalių šalių dokumentų saugyklose.

Taip pat archyvai kasmet pasipildo vis naujais dokumentais. Visose civilizuotose valstybėse valstybinės ir privačios įstaigos įstatymais yra įpareigosios dalį savo dokumentų atiduoti saugoti archyvams.

Šiuo metu Lietuvos valstybinius archyvus prižiūri, jų veiklą koordinuoja Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba. Ji turi sau pavaldžius valstybės archyvus: Lietuvos valstybės istorijos archyvą, Lietuvos centrinį valstybės archyvą, Lietuvos valstybės naująjį archyvą, Lietuvos ypatingąjį archyvą, Lietuvos literatūros ir meno archyvą, o taip pat Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių regioninius valstybės archyvus.

2022 metų pradžioje valstybės archyvuose buvo saugomi beveik 11 milijonų dokumentų. Didžiausią jų dalį (virš 10 milijonų) sudarė popieriniai dokumentai. Greta jų archyvuose taip pat saugomi kino, garso ir vaizdo dokumentai.

Antroji šaltinių paieškos reikšmė – konkrečioms tyrimams reikalingų šaltinių atranka jau dokumentų saugyklose. Šių laikų archyvuose reikalingų dokumentų ieškantiems tyrėjams nereikia vykdyti aklų paieškų. Paprastai paieškos prasideda nuo katalogų studijų. Pagal fondų ir bylų pavadinimus, apyrašus peržiūrai galima gana tiksliai užsisakyti tuos dokumentus, kurie atitinka tiriamą objektą, laikotarpį, vietovę. Kartais net visai nereikia keliauti į archyvus, nes reikalingus dokumentus galima rasti knygoje, žurnaluose, interneto svetainėse. Palaipsniui archyvai skaitmenina saugomus istorijos šaltinius.

Istorijos šaltinių skelbimas

Įvairiais būdais vykdomas istorijos šaltinių skelbimas, viešinimas leidžia istorijos mokslininkams dirbti efektyviau ir patogiau. Knygoje, žurnaluose ar kompiuterio ekrane publikuojami senieji šaltiniai leidžia sutaupyti tyrimams skiriamą laiką ir lėšas. Tai suprasta jau prieš keletą šimtmečių. Nuo XIX a. pradžios Europoje ypač intensyviai imti skelbti istorijos šaltiniai. Prūsijoje, Italijoje, Prancūzijoje istorijos šaltinių leidybą ėmė remti ne tik mecenatai, bet ir vyriausybės.

Istorijos šaltinių skelbimo sąjūdis XIX a. pasireiškė ir Lietuvoje. Vilniaus universitetas istorikus skatino ieškoti ir skelbti naujus istorijos šaltinius. Istorikas Ignatas Danilavičius pirmasis ėmė ne tik rimtai kaupti, bet ir publikuoti Lietuvos istorijos šaltinius. I. Danilavičiaus atvejis buvo išskirtinis - jis ne tik surinko nemažą Lietuvos istorijos šaltinių, bet ir sugebėjo kai kuriuos iš jų paskelbti. Tačiau savo darbo pasekėjų skelbiant šaltinius jis tuo metu nesulaukė. Šaltinių skelbimu Lietuvos istorikai rimtai rūpinosi 1918-1940 metais. Sovietinės okupacijos laikotarpiu taip pat vyko intensyvi istorijos šaltinių paieška ir jų publikavimas. Atkūrus Nepriklausomybę, pagrindinius šaltinių publikavimo darbus pagal savo sritį vykdė ir tebevykdo mokslo institutai. Pvz., Lietuvių kalbos institutas skelbia lietuvių kalbos paminklus, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas – naratyvinio pobūdžio šaltinius, Lietuvos kultūros tyrimų institutas – filosofijos istorijos paminklus. Lietuvos istorijos institutas ir Vilniaus universitetas daugiausia leidžia dokumentinio pobūdžio šaltinius. Istorijos šaltiniai leidžiami atskirais pavieniais leidiniais, serijomis (Lietuvos Metrikos knygos, užsienio politikos dokumentai, teisės paminklai, senoji raštija). Istorijos šaltiniai dienos šviesą išvysta ir vartotojams prieinami tampa beveik kiekviename istorijos problematikai skirtame mokslo žurnale – „Lietuvos istorijos metraštyje“, „Lietuvos istorijos studijose“, „Lietuvos šaltinių tyrimuose“, „Istorijoje“. Svarbu, kad norintieji susipažinti su publikuojamais istorijos šaltiniais, gali pasiekti juos ir virtualioje erdvėje.

Pagalbiniai istorijos mokslai

Vienas istorikas, kad ir koks sumanus, nepajėgtų duoti galutinio atsakymo apie daugelio jo tiriamų šaltinių vertę, patikimumą. Jam nuolat padeda giminingų istorijai sričių, kitaip vadinamų **pagalbiniais istorijos mokslais**, specialistai. Pagalbinių istorijos mokslų skaičius jau senokai persirito gerokai per dešimtį. Štai kai kurie jų:

Archeografija	Seniausių rašytinių šaltinių aprašymas ir publikavimas
Archeologija	Materialinės kultūros liekanų tyrimas
Chronologija	Istorinių įvykių ir dokumentų datų nustatymas
Diplomatika	Istorinių dokumentų amžiaus, formos, turinio ir patikimumo tyrimas
Epigrafika	Įrašų ant akmens, molio, metalo tyrimas
Etnografija	Tautų ir kitų etninių bendrijų materialinės ir dvasinės kultūros tradicijų tyrimas
Genealogija	Giminių, šeimų istorijos, kilmės tyrimas
Heraldika	Herbų, kaip istorijos šaltinių, tyrimas
Istorinė geografija	Istorinės praeities geografijos tyrimas
Istoriografija	Istorijos mokslo raidos tyrimas
Metrologija	Matavimo vienetų raidos tyrimas
Numizmatika	Monetų, jų kalimo istorijos bei apyvartos tyrimas
Paleografija	Senovinių rankraščių, jų išvaizdos, šrifto rūšies, rašymo priemonių tyrimas
Sfragistika	Antspaudų tyrimas
Šaltinotyra	Istorijos šaltinių atsiradimo, pobūdžio, autentiškumo, patikimumo, šių šaltinių rūšių ir turinio specifikos tyrimas

Šaltinotyra

Panagrinėkime šį pagalbinį istorijos mokslą kiek smulkiau. Istorinių įvykių aiškinimas, istorinė rekonstrukcija atliekami remiantis istoriniais faktais, kurie yra gaunami analizuojant istorinių šaltinių duomenis pagal nusistovėjusius istorinių šaltinių išorinės ir vidinės kritikos principus. **Išorinė kritika** pirmiausia yra susijusi su informacijos apie šaltinio kilmę gavimu. Šaltinio autentiškumui patvirtinti reikalingas šaltinio sudarymo laiko ir vietos, autorystės, rašymo sąlygų, autentiškumo, taip pat originalaus teksto atkūrimo nustatymas. Tai daroma analizuojant kalbos duomenis, tikrinius vardus, geografinę informaciją, dokumento formą, rašyseną, rašomąją medžiagą. **Vidinė kritika** susijusi su šaltinio turinio tyrimu ir turi tikslą nustatyti jo patikimumą. Turi būti nustatomas informacijos išsamumas ir šaltinio mokslinė vertė. Todėl daug dėmesio skiriama šaltinio autoriaus analizei – išsiaiškinama jo socialinė padėtis, tautinė ir kultūrinė tapatybė, autoriui įtaką daranti istorinė aplinka. Taip pat išsiaiškinama šaltinio struktūra, turinio ypatybės, atliekama lyginamoji informacijos analizė.

Tyrėjas turi atsiminti, kad bet koks dokumentas yra kuriamas tam tikram tikslui įgyvendinti. Suvokimas, kad šaltinis buvo sukurtas tam tikram tikslui, leidžia suprasti, kad gali būti ir kiti tikslai, atitinkamai ir kiti šaltiniai, nušviečiantys šį faktą, bet iš kitos pusės. Norint nustatyti šaltinio patikimumą, daroma prielaida, kaip tiksliai istorinis šaltinis atspindi istorinius reiškinius ir įvykius. Pavyzdžiui, politikų pasisakymai yra tikri tik tuo požūriu, kad tai yra būtent šių veikėjų, o ne apsimetėlių kalbos. Tačiau tai nereiškia, kad informacija jų pasisakymuose visada yra teisinga, patikima.

Praktinė užduotis.

Susipažinę su A–H šaltiniais, įvertinkite, kaip kiekvienas iš šaltinių patvirtina, papildo pateiktą pagrindinį tekstą. Rezultatus įrašykite lentelėje

A. Klausimai apie istorijos šaltinius:

Muziejuose matome pageltusius, sudūlėjusius, laiko dantų apkramtytus papiruso lakštus, matome vazų šukes, reljefų plokštes, kolonas, išmargintas keisčiausiais paveikslais ir ženklais, hieroglifais ir dantiraščiu. Žinome, kad yra žmonių, mokančių šiuos ženklus skaityti ir skaitančių taip, lyg čia būtų laikraštis ar knyga. Bet ar suprasime, kiek reikėjo įžvalgumo, norint išaiškinti tuos ženklus ir kalbas, kuriomis niekas nekalbėjo

ir nerašė jau net tais laikais, kai šiaurės Europa buvo barbarų kraštas? Ar mes įsivaizduojame, kaip žmogus išvis galėjo susekti tų negyvų ženklų prasmę?

Štai sklaidome nūdienių istorikų veikalus. Juose rašoma apie senovės tautas, kurių kultūros palikimas yra vienaip ar kitaip paveikęs mūsų kalbą, mūsų papročius, įsiskverbęs į mūsų meno kūrinis, lyg būtų tiesiog perteiktas kraujo ryšiais, nors jų gyvenimą nuo mūsų skiria didžiuliai nuotoliai ir juoda praėjusių amžių naktis. Skaitome jų istoriją ir matome, kad tai ne padavimai ar pasakos, o skaičiai, datos, valdovų vardai, sužinome, kokių būta karų ir taikos periodų, kaip atrodydavo namai ir šventyklos ir kas jose dėdavosi. Mums darosi aišku, kaip tautos gyvendavo, klestėdavo ir nykdavo, pagaliau, nors būtų aprašoma žila senovė, kada žmonės dar nemokėjo mūsų skaičiuoti laiko ir neturėjo kalendoriaus, randame įvykių datas, kurios pasako ne tik metus, bet net mėnesį ir dieną. Iš kur paimtos visos šios žinios, visi šie tikslūs ir konkretūs chronologijos duomenys?

Ceramas K. V. Dievai, kapai ir mokslininkai. V., 1991. P. 14—15.

B. Apie skirtingų istorijos šaltinių patikimumą:

Istoriniai dokumentai dažnai būna daug mažiau patikimi už archeologinius. Tarp istorinių yra tikrų dokumentų — pirminių šaltinių, tačiau pasitaiko ir atpasakojimų, ir prisiminimų, ir net padirbinių, kurių tikslas buvo nušviesti įvykius taip, kaip norėjo užrašytojas. O archeologijos šaltiniai visi yra tikri, taigi patikimesni už rašytinius ir turtingesni. <...>

Archeologijos medžiaga paprastai kaupiama ekspedicijoje, kasinėjant archeologijos paminklus. Tai labai atsakingas darbas, nes iškasinėtas paminklas drauge amžiams palaidojamas, <...> Archeologui rūpi ne tik radiniai, bet ir viskas — augalų ir gyvulių liekanos, žemės rūšis, paminklo padėtis gamtoje, net mažiausi žemės patamsėjimai ar pašviesėjimai. Sujungę radinius, pastebėsime, kad ta visuma būdinga tik tam tikram laikotarpiui ir paplitusi tam tikrame plote. <...> Pradžioje archeologai paprastai dar nežino, kas tai yra, ir vadina kultūra. <...> Kultūros vadinamos įvairiais vardais. Dažnai tai būna vietovių pavadinimai, kuriose pirmą kartą pastebėta ši kultūra, arba kur ji buvo geriausiai apibūdinta.

Rimantienė R. Lietuva iki Kristaus. V., 1995. P. 13—14.

C. Apie amžininkų liudijimus kaip istorijos šaltinį:

Tam tikrų įvykių amžininkų istorikų pasakojimai gali būti tik šitų įvykių pažinimo šaltinis istorikams, kuriems tie įvykiai jau yra istorinė praeitis. Ir tai ne geriausias šaltinis — pasakojimus patikimumu pranoksta dokumentai. Šiaip ar taip, amžininkų pasakojimai negali būti pripažinti pačia geriausia įvykių istorija. Kodėl? Dėl tos pačios priežasties, kodėl peštynių dalyvio parodymai negali būti laikomi patikimesniais už pašaliečio, tų peštynių stebėtojo, parodymus.

Tačiau istorikas mokslininkas, tiriantis praeitį, kuri jau yra anapus istorinės dabarties horizonto, tuo ir skiriasi nuo „pašaliečio“, kad jis turi tik įvykių dalyvių (labai dažnai tik nugalėtojų) parodymus.

Norkus Z. Istorika. P. 24—25

D. Iš amerikiečių istoriko L. R. Gottschalk'o vertinimo:

Žmonės, kurie stebėjo praeitį, matė tik dalį to, kas vyko, ir fiksavo tik dalį to, ką prisiminė; išliko tik dalis to, kas buvo jų užfiksuota; dalis to, kas buvo užfiksuota, pasiekė istoriką, bet tik dalis yra patikima: o iš to, kas patikima, mums ne viskas aišku; ir galiausiai tik dalis to, kas suprantama, gali būti suformuluota ar papasakota“. <...> „neturime garantijų, kad tai, kas atėjo į šio kelio pabaigą, yra svarbiausia, didžiausia, vertingiausia, tipiškiausia ir patvariausia žinia iš praeities.

Understanding history: a primer of historical method / Louis Gottschalk., N.Y., 1969

E. Heraldikos pradžia:

Heraldikos gimimas XII a. antroje pusėje neatsiejamas nuo riterystės ir riterių turnyrų. Pagrindinėmis priežastimis, nulėmusiomis kovos ir ginkluotės reikšmės augimą XII–XIII a., galima įvardyti turnyrų skaičiaus didėjimą ir riterio veidą saugojusio geležinio šalmo plitimą. Norint atpažinti apsišarvavusį riterį,

reikėjo skiriamą ženklo, kuriuo tapo herbas. Taigi, pirmoji herbo funkcija buvo identifikuoti karį. Laikui bėgant herbai atsirado riterių (nuo karaliaus iki eilinio riterio) aplinkoje. Herbai tapo jų paveldimais ženklais, simbolizavusiais giminės senumą, galybę, santuokinius ryšius, kovinius laimėjimus, einamas pareigas, titulus ir pan. Nors iš pradžių herbus naudojo kilmingųjų luomas ir specialias privilegijas turėjusios teisinės institucijos, XIII–XV a. herbus turėjo miestai, cechai, universitetai, bažnyčios, vienuolynai, miestiečiai ir netgi valstiečiai.

Kitai, nei Vakarų Europoje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pirmieji herbai atsirado ir heraldikos tradicijos nusistovėjo daug vėliau. Čia kilmingųjų heraldika klostėsi veikiami kelių tradicijų: senosios lietuviškų ženklų bei lenkiškų ir iš kitų Europos kraštų atneštų herbu. XIV–XV a. sandūroje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėjusi formotis senoji lietuvių heraldika pasižymėjo tuo, kad kilmingųjų antspaudiniai simboliai buvo sudaryti iš įvairių linijų, strėlių, rėminti į skydus, spalvinti ir netgi pradėti perduoti iš kartos į kartą. Šių herbu iki XVII a. pradžios žinoma keli tūkstančiai. Sudarius 1413 m. Horodlės sutartį, 47 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingieji perėmė lenkų herbus.

Gabrielė Jasiūnienė. Žemaitijos bajorų Bilevičių heraldika XVI–XVII a. In: Lietuvos istorijos metraštis. 2016/1. Vilnius, 2016. P. 5–20.

F. Kokius su archyvine medžiaga susijusius klausimus galima išspręsti prisėdus prie kompiuterio?

Interneto tinklalapyje www.archyvai.lt galima naudotis Elektroninio archyvo informacinė sistema (E AIS). Joje pateikiama informacija apie tai, kokius dokumentus kuris Lietuvos valstybės archyvas saugo. Taip pat tinklalapyje rasite fondų skaitmenintus apyrašus, įvairių prašymų formas, galėsite peržiūrėti virtualias archyvo parengtas parodas. Skaitydami suskaitmenintus apyrašus asmenys, neišeidami iš namų, gali išsirinkti juos dominančias bylas ir jas elektroniniu paštu užsisakyti ir atvykę skaityti Lietuvos centrinio valstybės archyvo skaitykloje. Į archyvą atvykusiems lankytojams siūlome aktyviai naudotis archyvo duomenų bazėmis bei kompiuterio ekrane skaityti suskaitmenintus dokumentus – kol kas tai padaryti galima tik atvykus į archyvą. Tai taupo tyrinėtojo laiką, nes popierinių bylų išdavimas užtrunka. Be to, vienu kartu galima užsakyti 10 bylų, o skaitmeninių dokumentų skaičiaus peržiūra neribojama. Žmogus, ieškantis tam tikra tema dokumentų apie konkretų asmenį, taip pat turi didelį palengvinimą, nes dalis bylų yra kataloguotos archyvo vardinėje Asmenų duomenų bazėje.

Dėl didelės archyve saugomų rašytinių dokumentų apimties <...> pirmiausia skaitmeninami fondai, dažniausiai naudojami istorijos tyrinėtojų. Tai – Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija, Lietuvos Respublikos Ministrų kabinetas, Užsienio reikalų ministerija, Lietuvos pasiuntinybių užsienyje fondai ir kt.

<https://ukininkopatarejas.lt/naujienos/kelia-i-archyva-trumpina-internetas/>

G. Kokios yra darbo su istoriniais šaltiniais taisyklės ir būdai?

Yra daug darbo su istoriniais šaltiniais metodų, leidžiančių atlikti jų kritikos užduotis. Apsistokime prie pagrindinių technikų, be kurių neįmanomas prasmingas darbas su istoriniais dokumentais.

* Šaltiniai neturi būti derinami su jau parengtomis teorijomis, nes šaltiniai nėra iš anksto sukurtų teorijų iliustracijos Atvirkščiai, būtent teorijos ir išvados formuluojamos remiantis daugelio šaltinių analize. Didžiausias mokslinis nusikaltimas, kurį gali padaryti istorikas, yra išmesti faktą, kuris netelpa į jo istorinę teoriją ar koncepciją.

* Tirti reikia ne atskirus šaltinius, o visą šaltinių kompleksą pasirinkta tema. Gali susidaryti situacija, kai tą patį istorinį faktą skirtingi šaltiniai nušvies ne tik iš skirtingų pusių, bet iš visiškai priešingų pozicijų. Tai galima traktuoti kaip natūralų reiškinį. Kiekvienas šaltinis atspindi vieno žmogaus ar vienos visuomenės dalies požiūrį į įvykį, o požiūrių yra daug. Jei apsiribosime vienu šaltiniu, tai sukels vienpusę istorinio įvykio viziją. Todėl būtina lyginti ir supriešinti šaltinius, parodančius istorinio įvykio įvairiapusiškumą ir jo suvokimo dviprasmiškumą.

* Šaltinius būtina palyginti tarpusavyje, siekiant išsiaiškinti jų patikimumą. Pavyzdžiui, atsiminimai kaip istorinis šaltinis gali būti naudojami tik lyginant su kitais šaltiniais. Tai paaiškinama tuo, kad memuaristui

galimi atminties sutrikimai, jis net ir netyčia gali perdėti savo vaidmenį istoriniuose įvykiuose, priskirti sau požiūrius, kurie tuo metu neegzistavo. Galiausiai, jį gali spausti atsiminimų rašymo laiko politinės aplinkybės. Kitas pavyzdys – pavojus, naudojant daugelį sovietmečio valstybės ir buvusių partinių archyvų medžiagos. Nereikia būti dideliu specialistu, kad suprastum, jog jos dėl to meto politinės situacijos, viešpatavusios ideologijos dažniausiai teikia klaidingą supratimą.

** Būtina taip pat suprasti, kad dalis šaltinio informacijos gali būti paslėpta nuo tyrėjo. Todėl svarbu aiškintis ne tik tai, ką liudija dokumentų autoriai, bet ir tai, apie ką jie tyli, gebėjimą įžvelgti epochos prigimtį už atskirų dokumento faktų.*

H. Tiems, kas nori tapti istorikais

Yra nustatyti bendri reikalavimai, pagal kuriuos vykdomos istorijos studijos Lietuvos universitetuose. Juose nurodyta, kad pirmąją studijų pakopą baigęs asmuo turi pasižymėti šiomis pagrindinėmis savybėmis:

Turėti žinių:

- 1. apie žmonijos praeitį ir jos istorinę raidą;*
- 2. apie įvairius informacinius šaltinius (duomenų bazes, e-duomenis ir kita);*
- 3. apie istorijos tyrimo metodus, istorijos mokslo terminiją ir ja nusakomus reiškinius.*

Gebėti atlikti tyrimus:

- 1. rinkti informaciją įvairiose duomenų ir šaltinių bazėse ir ją sisteminti, klasifikuoti bei kritiškai vertinti;*
- 2. analizuoti atskirus istorinius įvykius, reiškinius ar procesus bendrame istorinės epochos kontekste;*
- 3. turėti supratimą apie skirtingų istorijos šakų (politinės, socialinės ir ekonominės, lokalinės, lyčių ir kitų) istorijos tyrimų kryptis ir jų rezultatus;*
- 4. taikyti kitų socialinių ir humanitarinių mokslų sukauptas žinias bei teorines įžvalgas istorinių įvykių, reiškinių ir procesų analizei.*
- 5. žinoti istoriografinių diskursų apie praeities įvykius ir procesus pokyčius, gebėti juos sieti su šiuolaikinės visuomenės socialinėmis, politinėmis ir kultūrinėmis problemomis.*

Turėti papildomų specialių gebėjimų:

- 1. taikyti istorinius tyrimo metodus, renkant ir nagrinėjant tam tikro laikotarpio istorinius šaltinius;*
- 2. išmanyti apie pagrindines įvairių laikotarpių istoriografijos mokyklas;*
- 3. paaiškinti pasaulio ir Lietuvos istorijos politinius, socialinius, ekonominius bei kultūrinius procesus geografinėje ir chronologinėje perspektyvoje;*
- 4. analizuoti dabartinę ir istorinę geografiją;*
- 5. išmanyti istorijos didaktiką;*
- 6. rinkti istoriografijoje ir istoriniuose šaltiniuose esančią informaciją, ją sisteminti, klasifikuoti;*
- 7. kritiškai vertinti ir interpretuoti istorinius įvykius ir procesus, taikant pagrindinius istorijos metodologinius principus;*
- 8. kurti nuoseklų žodinį ir rašytinį pasakojimą istorijos temomis ir jį pristatyti;*
- 9. mokėti lietuvių kalbą ir užsienio kalbą bei jomis perteikti istorinį pasakojimą;*
- 10. mokėti skaityti istorinius šaltinius kuria nors senąja kalba;*
- 11. nustatyti istorinių ir kultūrinių objektų ir reiškinių vertę, puoselėti visuomenės istorinę atmintį;*
- 12. atlikti istorinės problemos analizę ir idėjų sintezę.*

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. rugpjūčio 27 d. įsakymu Nr. V-925

Šaltinis	Šaltinio ir pagrindinio teksto sąsajos
A	
B	
C	
D	
E	
F	
G	
H	

1 SKYRIUS. ISTORIKAS, ISTORIJA IR ISTORINĖ KULTŪRA

Šiame skyriuje siekiama supažindinti su pagrindiniais istoriografijos bruožais, parodyti istorijos mokslo principus, istorinio pasakojimo formų įvairumą, pasakojimų apie istorinius įvykius, asmenybes ir procesus aktualumą šiandienai.

4 tema. ISTORIJOS POLITIKA IR ISTORIJOS KULTŪRA

Pagrindiniai klausimai:

- Kuo istorijos interpretacijos skiriasi nuo dezinformacijos?
- Kodėl atmintinos datos laikomos dabarties ir ateities orientyrais?
- Kuo reikšmingas Jerno Riuserio (Jörn Rüsen) indėlis į istorijos politikos ir atminties kultūros tyrimus?
- Ką reiškia atminties karų, istorijos politikos, Lietuvos valstybinių švenčių ir atmintinų datų, istorinės atminties, istorinės propagandos, įamžinimo, dezinformacijos, paraistorijos, desovietizacijos, „netikrų naujienų“, LDK paveldo dalybų sąvokos?
- Kodėl tokie įvykiai kaip Lietuvos Karaliaus Mindaugo karūnavimo šventės (Liepos 6- osios) atsiradimas, Lietuvos valstybės vadovo statuso pripažinimas Jonui Žemaičiui-Vytautui, Vytauto Didžiojo 500 metų jubiliejaus minėjimas yra reikšmingi istorijos politikos kontekste?

Istorinė kultūra

Kai kalbame apie istoriją, visada reikia atminti, kad istorija yra žmonių, apie žmones ir žmonėms. Tai reiškia, kad a) istorijos mokslas tiria žmonių sąmoningą veiklą, b) svarbesniu dalyku laiko žmonių elgesio motyvus, sąmoningos veiklos siekius, o ne pačius jų kūrinius, c) siekia teikti naudą, malonumą žmonėms, o ne būti mokslu dėl mokslo. Todėl istorija turi tam tikrų tikslų. Pirmiausia – padėti tiems, kas siekia suprasti savo identitetą, savo bendruomenės, tautos, valstybės vietą pasaulyje.

Čia verta paminėti vokiečių istoriko **Jörno Rüseno** išvalgas apie istorijos reikšmę dabartyje. Pasak J. Rüseno, istorinis pasakojimas yra prasmės kūrimo veiksmas, kuriuo asmuo, bendruomenė ar tauta nustato ir įtvirtina savo tapatybę. Būtent istorinis naratyvas sutelkia tautos atmintį ir solidarumo ryšiais sutvirtina žmonių bendruomenę. Istorinis pasakojimas duoda tam tikrus moralinius orientyrus asmenims, bendruomenės ir tautos gyvenimui. Jis gali praeitį ir dabartį padaryti prasmingesnę – atskleisti praeities reikšmes ir prasmes, kurių to meto žmogus nežvelgė.

Istorijos tyrimų rezultatai visuomenę pasiekia ne vien skaitant mokslo darbuose suformuotą pasakojimą. Didelį poveikį visuomenei turi kitos istorijos sklaidos ir pažinimo formos. Tai gali būti įvairios TV laidos (įskaitant istorinius vaidybinius ar dokumentinius filmus), kitos vaizdo medijų formos, įvairių rūšių istorinė grožinė literatūra, dalyvavimas istorijos klubų veikloje, istorinių vietų, muziejų lankymas ir t.t. Su šiais veiksmais susijęs **paveldas**, kurį sudaro įvairių istorinių epochų daiktinės (statiniai, paminklai, dailės kūriniai) ir rašto (dokumentai, knygos) vertybės. Jos pripažįstamos vertingos visuomenei, valstybei bei kultūrai ir saugomos įstatymo.

Visa tai yra sudėtinės istorinės kultūros dalys. **Istorinė kultūra** apima platų istorijos interpretavimo, istorijos vaizdinių dabartyje formulavimo ir konkrečios visuomenės, valstybės orientavimosi istoriniame laike lauką. Istorinė kultūra reiškiasi per tam tikrų temų aktualizavimą, tautai ir valstybei svarbių istorinių datų ar asmenybių įamžinimą, atminimą.

Apskritai, istorinė atmintis reiškiasi kaip žodiniai, vizualiniai ritualai, kurių pagalba yra palaikomi individualūs arba kolektyviniai atsiminimai. Šie du atminties tipai tarpusavyje yra susiję. Individuali atmintis yra kolektyvinės atminties pagrindas, o kolektyvinė atmintis atskirų žmonių atmintis veikia nurodydamos tam tikrą bendrą turinį.

Nors istorikų mokslo darbai yra viena iš istorinę atmintį, istorinę kultūrą veikiančių jėgų, tačiau jie nėra vieninteliai. Ir kažin ar pagrindiniai? Istorikų indėlių, jų vaidmenį yra apibėžęs istorikas Alvydas Nikžentaitis: „[Atminties kultūra] visada yra susijusi su politika, nepolitinė atminties kultūra kaip tokia iš viso neegzistuoja. Dėl tokios atminties kultūros specifikos būtina skirtis tarp visuomenėje funkcionuojančių praeities vaizdinių, darančių įtaką tautiniams identitetams, ir istorikų darbų. Jie <...> gerokai skiriasi.“

Istorinė kultūra formuojasi dviem keliais – stichiškai ir per kryptingą valstybės institucijų veiklą.

Istorijos politika

Paprastai kiekviena valstybė vykdo savąją **istorijos politiką**, kuri padeda jai vienyti piliečius ar pateisinti vidaus ir išorės politikos tikslus. Istorijos politiką galima suprasti kaip sąmoningą praeities vaizdinių naudojimo viešojoje erdvėje įteisinimą ir skatinimą, taip siekiant daryti įtaką žmonių praeities atsiminimams. Valdžios struktūros, pasitelkdamos šalies intelektualus, nusprendžia, kokius praeities elementus visuomenei reikia atsiminti. Pavyzdžiui, Lenkijoje veikia Tautos atminties institutas – speciali organizacija, kurioje švietimo reikalus, paminklų statymą, įvairių švenčių minėjimą. Visa valstybės istorinės atminties politika yra kuriojama šios organizacijos.

Paprastai valstybės pastangos yra įtvirtinamos teisės aktais dėl valstybinių švenčių, atminimo dienų, paminklų ar gatvių pavadinimų. Naudojant šias praeities aktualinimo priemones, nustatoma tai, ką reikėtų atsiminti. Tokią istorijos politiką yra tiesmukiškai apibūdinęs filosofas Zenonas Norkus: „*Čionai priklausau klausimai, kuriuos svarsto ne vien istorikai: ką ir kaip prisiminti (po mirties apdovanoti ordinu, pastatyti paminklą, suteikti vardą gatvei ar mokyklai), o ką užmiršti; ką ir kaip išsaugoti ar atstatyti ir pan.*“

Lietuvos istorijoje būta nemaža tokios politikos pavyzdžių. XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje šalies politinė raida reikalavo idealų ir herojų paieškos. Posūkis autoritarizmo pusėn, neišspręstas Vilniaus atgavimo klausimas, beprasidedanti pasaulinė ekonominė krizė skatino valdančiuosius telkti šalininkus aplink save. Todėl atkreiptas dėmesys į praeities herojus. Vytautas Didysis tautininkams buvo pats geriausias siektino idealo – galingos tautinės valstybės – pavyzdys. Jis gerai tiko skiepijant pagarbą stipriai (autoritarinei) valdžiai ir „tautos vadui“. Taip atsirado jubiliejiniai 1930 – Vytauto Didžiojo – metai. Būtent 1930 metais buvo šio Lietuvos valdovo mirties 500 metų paminėjimo sukaktis. Jau anksčiau tarp visuomeninių organizacijų kilusią paminėjimo idėją į savo rankas perėmė valstybė. 1929 metų paskutinę dieną netgi buvo paskelbtas „Vytautui Didžiajam minėti įstatymas“.

Kitas pavyzdys susijęs su dar ankstesniu valdovu. 1989 m. E. Gudavičius pasiūlė liepos 6-ąją laikyti Mindaugo karūnavimo diena, o 1990 m. Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas šią dieną paskelbė valstybine švente. Nauja šventė ypač stiprino visuomenės susitelkimą būtent tais metais, kai Lietuvos valstybė paskelbė atstatanti dėl sovietų okupacijos nutrūkusį valstybingumą. Neveltui oficialiai ši diena yra švenčiama kaip Valstybės diena.

Dar vienas pavyzdys susijęs su Lietuvos partizanų vadovu Jonu Žemaičiu – Vytautu. 2009 metų kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė deklaraciją apie jo pripažinimą Lietuvos valstybės vadovu.

Vykdomą istorijos politiką primena ir priešingi pavyzdžiai – noras iš oficialiosios istorinės atminties pašalinti kai kuriuos praeities elementus. Tai gatvių, mokyklų, net miestų (Marijampolė vietoj Kapsuko, Visaginas vietoj Sniečkaus) pavadinimų keitimas, paminklų sovietiniams ir komunistiniams veikėjams pašalinimas, ir t.t.

Kur čia istorijos vaidmuo? Viena vertus, istorijos įtaka politikoje gali reikštis per politinių jėgų pastangas formuoti bendrą grupės istorinę atmintį. To siekiama norint sutelkti rėmėjus ir stiprinti jau turimą jų palaikymą. Kita vertus, istoriniai faktai kartais yra paverčiami politiniais argumentais, t.y. naudojami sprendimų priėmimo procesuose savo politiniams tikslams pasiekti. Tai gali būti suprantama kaip politikos istorizavimas.

Atminties karai

Vienaip ar kitaip įtvirtinamos praeities oficialios interpretacijos ne visuomet gali būti priimtinos visiems šalies piliečiams. Net ir minėta deklaracija dėl partizanų generolo Jono Žemaičio – Vytauto paskelbimo

Lietuvos valstybės vadovu pačiame šalies parlamente susilaukė gana aštrių diskusijų. Taigi, net valstybės viduje gali kilti nesutarimai dėl skirtingų praeities objektų interpretavimo. Tarptautinėje srityje pastangos skelbti savitą istorijos interpretaciją kartais skatina kylančias tarpusavio santykių įtampas, krizes. Kas vienai tautai yra pasididžiavimą praeitimi keliantis pasakojimas, kitai tautai gali būti trauminę patirtį liudijantis praeities atminimas.

Abiem – vidaus ir išorės – atvejais galima kalbėti apie reiškinį, kuris vadinamas atminties karais. **Atminties karai (konfliktai)** yra konfliktai dėl atminties, identiteto, kylantys iš skirtingų pasakojimų apie savo praeitį susidūrimo.

Atminties karai nėra naujas reiškinys žmonijos istorijoje. Nuo seniausiųjų laikų užkariautojai naikindavo jiems svetimą kultūrą. Vos tik įžengę į okupuotą teritoriją atėjūnai dažnai naikindavo miesto aikščių ir gatvių pavadinimus, suteikdavo naujus, dažnai sutapdavusios su savo valstybių vadovų, karvedžių vardais. Ilgalaikių okupacijų ir aneksijų atvejais buvo siekiama naikinti buvusių atminties kultūrą – griauti istorinius, religinius paminklus ir šventyklas, drausti spaudą vietiniais rašmenimis, pervadinti šventes ar sukurti naujas, reformuoti švietimo sistemą, sistemingai brukant naujas vertybes, savąjį požiūrį į praeitį ir t. t. Tai akivaizdu įdėmiau pažvelgus į carinės Rusijos, vėliau tapusios Sovietų Sąjungos pagrindu, istoriją. Pažvelkime į vieną pavyzdį.

Caras Nikolajus I sudarė sąlygas istorikui Pavelui Ustrialovui (1805–1870) parašyti naują Rusijos istorijos versiją, kuri turėjo argumentuoti ir pateisintų neseniai įvykdytą LDK prijungimą. P. Ustrialovo sukurtame istorijos pasakojime LDK žemės pavadintos senomis rusų teritorijomis, kurios per klaidą pateko į lenkų įtaką. Dėl Jekaterinos II sėkmingos politikos jos susigrąžintas. Nors LDK valdovai buvo lietuviai, tačiau valstybėje gyventojų daugumą sudarė slavai, vyravo slavų kalba ir stačiatikių tikėjimas, o slavų teritorijos užėmė plotus, dešimtis kartų didesnes už etnografines lietuvių žemes. Pagal Ustrialovą tik Jogailos asmeninės ambicijos ir lenkų klasta privertė lietuvius nususukti nuo Rusijos. Rusų istorikas netgi sukūrė naują LDK pavadinimą – „Lietuvos-Rusijos kunigaikštystė“. Nors istoriniuose šaltiniuose ši valstybė niekada taip nevardinta, tačiau vėlesnių rusų istorikų darbuose šis pavadinimas prigijo.

Ir šiais laikais santykiuose tarp tautų ar valstybių vis dar gajus „aukos – nugalėtojo“ atminties kultūros elementas. Net Europos žemyno šalims ir vis daugiau jų jungiančiai Europos Sąjungai yra būdinga skirtingų atminimo kultūrų gausa.

Kaip minėta, atminties karai vyksta ir vienos valstybės ar tautos viduje. Skirtingų grupių atmintys gali būti veikiamos daugybės skirtingų veiksnių. Jas gali veikti ir iš kitų šalių sklindanti istorinė atmintis, priešinga viešpatuojančiai valstybėje. Dėl to atsiranda priešiško atminimo kultūrų susidūrimo, ir iš to kylančių konfliktų galimybė. Ypač susidomėjimas istorine atmintimi ir vidinių atminties karų tikimybė išauga politinių pokyčių ar neramumo laikais. Greta susidūrimo tarp politinio elito primetamos ir tautos atminties palaikomos istorinių atminčių atsiranda terpė plisti iš išorės skleidžiamai dezinformacijai, o taip pat įvairioms kuriamoms pseudoistorijoms, arba paraistorijoms. Tiesa, jų sklidimas nebūtinai susijęs su politine situacija šalyje.

Paraistorijos ir dezinformacijos

Išaugęs susidomėjimas istorija dažnokai gimdo pseudoistorijų, dar vadinamų **paraistorijomis**, bangą. Apskritai, paraistorijų kūrėjai retai sugalvoja ką nors naujo. Jie „atranda“ kokią nors seniai istorikų sukritikuotą ar atmestą idėją ir iš naujo pateikia kaip mokslinį atradimą.

Daugelis paraistorijų kalba apie tai, kad „mes – pirmieji, išrinktieji, svarbiausieji“. Tokiomis mintimis buvo grindžiamos dar praeito tūkstantmečio pabaigoje plitusios Česlovo Gedgaudo veikalo „Mūsų praeities beieškant“ mintys. Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje plito panašiomis idėjomis pagrįsti Jūratės Statkutės de Rosales kūriniai. Šių ir panašių autorių darbuose galima aptikti įrodinėjimų, kad senovės lietuviai kariavo dar su egiptiečiais, buvo Trojos karo didvyriai, be to tapatinami su gotais ar viduramžių frankų Salijų dinastija.

Paraistorijos dažniausiai reikalingos tam, kad būtų patenkinti dalies visuomenės troškimai. Paraistorijų skaitytojui atrodo, kad tai suteikia jam tam tikrą išskirtinumą, priartina jį prie nedideliam

išrinktųjų ratui skirtų žinių klodų, atveria akis į tikrą realybę, kurią kažkodėl nuo jo bandoma nuslėpti. Taip pat paraistorijos dažniausiai patrauklios religiniams, politiniams ar socialiniams marginalams.

Kita blogybė – su istorijos atmintimi susijusios **dezinformacijos**, kai pateikiami išgalvoti, netikri faktai arba iš dalies teisinga informacija. Informacija dažniausiai skleidžiama iš užsienio, tačiau suranda pakankamai šalininkų tarp pseudoistorikų, abejotinos reputacijos visuomenininkų ir kitokių skleidėjų įtakoje esančių asmenų. Dezinformacijos sklaidos galimybės šiuo metu labai išaugo. Tai – įvairūs socialiniai tinklai, netiesioginės informacinės kampanijos. Šios priemonės sudaro sąlygas per istorinę sąmonę labai stipriai paveikti žmones. Ryškiausias pavyzdys – Rusijos karo prieš Ukrainą ideologinis rengimas ir oficialus pateisinimas.

Vienos iš pagrindinių Rusijos informacinio karo prieš Ukrainą frazių buvo „banderovcai“, „fašistai“, „denacifikacija“. Tos pačios arba beveik tos pačios etiketės („banditai“, „fašistų kolaborantai“), pagal tą pačią schemą buvo ir tebėra naudojamos prieš Lietuvą ir kitas kaimynines šalis, kur vyko rezistencinė kova prieš sovietų okupantus. Lietuvos atveju dezinformacijos srautas papildomas kovos dėl nepriklausomybės ir laisvės sumaišymu, susiejimu su Holokaustu. Dalyvavimu Holokauste nuolat kaltinamas vienas iš partizanų vadų Adolfas Ramanauskas – Vanagas. Kodėl jis tapo taikiniu? Partizanų vadas pridarė daug bėdų sovietų prievartos struktūroms, ilgą laiką nepakliuvo į jų pinkles ir nepasidavė. Jis kėlė Lietuvos žmonių norą priešintis agresoriui. Būtent todėl, net nužudžius kovotoją, buvo bandoma jį vaizduoti kaip nacį, kaip žydšaudį. Jį žinojusiems lietuviams tokie kaltinimai skambėjo ir skamba absurdiškai. Kodėl nenustojama toliau skleisti dezinformaciją? A. Ramanauskas – Vanagas buvo ne eilinis partizanas, bet vienas iš vadų. Todėl jo asmenyje siekiama kompromituoti visą Lietuvos laisvės kovą, nes partizaninė laisvės kova, paneigianti „savanoriško Lietuvos įstojimo į SSRS 1940 m. ir Lietuvos „išlaisvinimo nuo nacių“ mitą, tam labai trukdo.

Taigi, susidaro situacija, kai įvairios pseudoistorijos arba dezinformacija istorijos mokslą išstumia iš dalies visuomenės sąmonės. Todėl tikimasi, kad istorijos mokslininkas turėtų atlikti eksperto vaidmenį, reaguoti į opius klausimus, ieškodamas tinkamos argumentacijos ir tinkamų istorijos mokslo rezultatų pateikimo priemonių. Kita vertus, kuo visuomenės istorinis sąmoningumas bus aukštesnis, kuo gilesnes istorijos žinias ir reikiamus elementarius istorijos šaltinių analizės įgūdžius bus įvaldęs kiekvienas visuomenės narys, tuo daugiau jėgų ir laiko istorikai galės skirti savo pagrindinėms funkcijoms atlikti. ☺

Praktinė užduotis.

Susipažinę su A–I šaltiniais, įvertinkite, kaip kiekvienas iš šaltinių patvirtina, papildo pateiktą pagrindinį tekstą. Rezultatus įrašykite lentelėje:

A. Apie istorinės atminties kūrimo mechanizmą:

Istorikai pateikia bendras žinias, siekia kiek įmanoma tiksliau rekonstruoti praeitį, o atminties kūrėjai, nepretenduojantys tapti profesionaliais, emocinį santykį suspenduojančiais istorikais, atrenka tai, kas praeities naratyve jaudina tam tikrą kolektyvą, vienus momentus praleidžia arba skiria jiems mažai dėmesio, o kitus iškelia, taip sukurdami tam tikrą praeities (atminties) modelį. Tas modelis yra dinamiškas, kintantis, į jį gali būti įtraukiami nauji įvykiai, kai kurie senesni primirštami, tačiau bendruomenėje jis funkcionuoja kaip atrinktų faktų, sudarančių visuomenę tenkinantį naratyvą, visuma, kuri palaikoma individualioje ir kolektyvinėje atmintyje dar ir papildomomis priemonėmis – minėjimais, šventėmis, ceremonijomis.

Eugenijus Žmuida. Lietuvių atminties kultūra: įsivaizduojamos bendruomenės ir atminties karai. In: Lituania, 2022. T. 68. Nr. 1(127)

B. Apie karaliaus Mindaugo karūnavimo datą:

Mindaugo karūnavimo datos nerasime nė viename žinomame metraštyje. Šiandien ši diena yra pateikiama neakcentuojant, kad tai tik hipotezė. Ji išrinkta pasitelkus keletą papildomų skaičiavimų pagal

kitų metraščių įrašus. Lenkų istorikas J. Liatkovskis metraščiuose buvo radęs įrašą, kad vienas Mindaugo karūnavimo ceremonijoje dalyvavęs pranciškonų vienuolis 1253 m. liepos antroje pusėje jau buvo atkeliavęs į Livonijos ordino žemes. Taigi, Mindaugas turėjo būti karūnuotas pirmoje liepos pusėje. Tai patvirtino kiti įrašai, liudiję apie Mindaugas dalyvavimą karo žygyje 1253 metų rugpjūčio mėnesį. Žinodamas, kad rugpjūčio pabaigoje Popiežius patvirtino Mindaugo karūną, E. Gudavičius apskaičiavo, kiek laiko viduramžiais trukdavo kelionė nuo Rygos iki Milano. Kiek žinoma, tų laikų karūnavimo ceremonijos paprastai vykdavo tik sekmadieniais. Taip istorikas apskaičiavo, kurį liepos sekmadienį, tikėtina, galėjo vykti šios išskilmės. Remdamasis savo tyrinėjimais, jis pasiūlė du variantus – liepos 6 arba 13 dieną. E. Gudavičiui įtikinamesnė ir arčiau tiesos pasirodė esanti liepos 6 diena. Seimas balsavo už liepos 6-ąją

C. Krzysztof Pomian apie istorinę atmintį santykiuose tarp tautų:

Kiekvienos Europos tautos atmintis apima įvairias atmintis, netgi prieštaraujančias, nes visos tautos patyrė vidinius kruvinus konfliktus: religinius karus, valstiečių sukilimus, revoliucijas, pilietinius karus, darbininkų sukeltus neramumus, santvarkų kaitas, politinius konfliktus. Tokie dalykai kartais baigiasi kompromisu. Vis dėlto po kiekvieno jų dažniausiai būna nugalėtojai ir nugalėtieji, kurių atsiminimai skiriasi ir kurie netgi tuos pačius įvykius prisimena kitaip ir vertina nevienodai bei savo atsiminimus perduoda kitoms kartoms. Staigus konfliktas niekada nemiršta kartu su savo protagonistais, bet tebegyvuoja atminčių konflikte. Laikui bėgant, kiekvienas atminčių konfliktas užgęsta; vis dėlto, kad taip atsitiktų, paprastai reikia dešimtmečių ir tinkamų sąlygų, o ypač vengti visko, kas jį vėl gali įpliekti.

<...> Daugybė asmenybių, įvykių ir procesų yra bendri daugeliui tautų; kai kurie bendri netgi visoms. Bet bendros atminties sudėtinės dalys labai dažnai turi priešingus ženklus. Vienos tautos didvyriai gali būti kitos prakeikti. Kas čia švenčiama kaip pergalė, ten apverkiama kaip pralaimėjimas. Tie save laiko vien tik aukomis, anie juose įžvelgia engėjus, jei ne žudikus. Anoje sienos pusėje kalbama apie neteisėtus trėmimus, o toje – apie tarptautinių nutarimų įgyvendinimą. Ką vieni prisimena kaip nacionalinę katastrofą, kitiems tai išsivadavimas iš svetimo jungo. Šią sąrašą galima tęsti be galo.

<https://literaturairmenas.lt/publicistika/krzysztof-pomian-padalyta-atmintis-atminties-vietos-europoje-kaip-politinis-ir-kulturinis-reiskiny>

D. Istorikas Alvydas Nikžentaitis apie LDK istorijos dalybas:

ATR, LDK istoriškai apėmė teritorijas, kuriose šiandien yra: Lietuva, Lenkija, Baltarusija, Ukraina ir Rusija. Tik Rusijoje dėl orientacijos, menkinančios kitas valstybes, šių dviejų valstybių istorija yra ignoruojama. Baltarusių, ukrainiečių, lenkų santykis su ATR yra nevienodas.

[Lenkija:] „Bandant apibūdinti šiuolaikinės Lenkijos visuomenės santykį su LDK, galima būtų vartoti absorbcijos arba inkorporacijos terminą. Jos centre yra teiginys, jog lenkai barbarams lietuviams atnešė kultūrą ir su jos pagalba juos absorbavo į lenkų tautą. Šios tezės ištakos siekia XIX a. ir nors XX a. antroje pusėje ji buvo stipriai sukritikuota tokių lenkų istorijos korifėjų kaip Juliuszas Bardachas ir kity, ji gyva lig šiol.“

[Ukraina:] „Nors ši valstybė beveik 200 metų priklausė LDK, apie šį laikotarpį didžiosiose Ukrainos istorijos sintezėse beveik neužsimenama. Aiškinantis šio reiškinio priežastis, galima sutikti su A. Bumblausku, kuris tokią situaciją, iš vienos pusės, aiškina Rusijos istoriografijos poveikiu, kuri nemato ne tik Ukrainos, bet ir LDK subjektiškumo. Yra ir kita priežastis, išplaukianti iš Ukrainos istoriografijos tradicijų. Būtent Ukrainos istorikų patriarchas M. Hruševskis yra konstatavęs, jog formuojantis LDK, ukrainiečiai atliko šalutinį vaidmenį, kadangi Kunigaikštystės pagrindą sudarė lietuvių ir baltarusių gentys. Tokiu būdu ukrainiečių istoriografija ir visuomenė lig šiol neatsikratė požiūrio į LDK ukrainiečių žemėse kaip svetimos istorijos dalį.“

[Baltarusija:] „Lietuvoje dažnai galima girdėti nuomonę, jog baltarusiai nori pasisavinti LDK istoriją. Pagrindo tokiems nuogaštavimams suteikė M. Jermalovičiaus darbai, kuriuose litvinai yra laikomi dabartinių baltarusių protėviais, neturinčiais nieko bendro su dabartiniais lietuviams, o LDK laikoma išimtinai

baltarusių valstybe. Visgi reikia pažymėti, jog M. Jermalovičius populiarumo viršūnę pasiekė XX a. paskutiniame dešimtmetyje, iki A. Lukašenkos diktatūros įsigalėjimo, ir per daugiau nei 20 metų patyrė esminių transformacijų. <...> A. Lukašenkos išrinkimas Baltarusijos prezidentu ir jo planai tapti sąjunginės Rusijos ir Baltarusijos vadovu kardinaliai pakeitė ir baltarusių nuostatas LDK atžvilgiu. 1996 m. atsisakyta ir valstybės herbo su Vyčio simboliu, o sukurta nauja vadovėlių komisija pašalino iš jų teigiamus šios valstybės vertinimus.“

Alvydas Nikžentaitis. Abiejų Tautų Respublikos ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės praeitis lietuvių, lenkų, baltarusių ir ukrainiečių atminties kultūroje po 1990 metų. Lietuvos istorijos metraštis. 2016/1. Vilnius, 2016.

E. Istorikas Rūstis Kamuntavičius apie pagrindinius pseudoistorijų požymius:

1. Neaiški ir paslaptinga šaltinių, kuriais remiasi tokių istorijų rašytojai, kilmė – neseniai ir atsitiktinai randamas rankraštis, apie kurį iki radimo niekas nieko nežinojo; dažniausiai randamas net ne rankraštis, o kokia nors jo kopija. Istorinės versijos keliamos remiantis autorių, kuris savo šaltinių neatskleidžia, bet rašo, kad jo pasakojimas remiasi „senais metraščiais“.

2. Nenumaldomas lingvistinių argumentų ir žaidimų su kalba pomėgis. Kadangi dauguma Europos ir nemaža Azijos dalis apgyvendinta indoeuropiečių tautų, rasti žodžių su panašiomis šaknimis galima visur – žaidimai su vardais ir vietovardžiais tapo pseudoistorijos klasika, pvz.: jei tik kur nors šmėstelėja žodžiai su šaknimi -gal-, tuoj pat teigiama, kad visos šios vietovės susijusios su galindais, ir Galicija, ir Portugalija, ir Galija – viskas tiks. Šiek tiek fantazijos ir noro – ir j tokį lingvistinių pratimų žaidimą galima įtraukti kone visą pasaulį.

3. Rėmimasis su istorija nesusijusiais arba mažai susijusiais autoritetais. Niekam nekils abejonių dėl Isaaco Niutono mokslinio autoriteto, todėl galima savo istorines teorijas grįsti jo gyvenimo pabaigoje sukurtais su istorija susijusiais veikalais, tačiau nors I. Niutonas buvo puikus fizikas, bet kaip alchemikas ir okultinių žinių gerbėjas senovės istorijos tyrinėjimų srityje nuveikė ne kažin ką gero. Tyrinėti istoriją gali bet kas, bet filologijos mokslų daktaras visų pirma yra filologas, todėl ir jo parašytas tekstas tebus tik istorijos mėgėjo tekstu.

<https://m.kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/istorija-ir-alternatyva-profesionalo-zvilgsnis-296824>

F. Istorikas Rimvydas Petrauskas apie istorikų poziciją:

Istorikai nėra naivūs. Jie neskuba reaguoti garsiais lozungais, o mąsto praeitį civilizacinėmis kategorijomis. Jų gausiais tekstais ir šaltiniais išlavinta klausa nesunkiai atpažįsta falsifikatus ir pagražinimus, jie patikimai identifikuoja ribas, kur peržengiamos vertybės ir atsiduriama kitoje pusėje. Jie rimtai žiūri į argumentaciją ir atsisako tampyti istoriją kaip paklodę. Jie taip pat išsklaido absoliutaus žinojimo iliuzijas dažnai apimančias entuziastus ir parodo praeities pažinimo ribas. Taip, jie negali iš istorijos paimti paruoštų analogijų ir pasiūlyti receptų, nes istorija moko ne taip. Priimdami sprendimus visuomet mąstome istoriškai, nes kitokio atskaitos taško kaip praeities žmonių poelgiai ir sprendimai neturime. Tik žinodami kaip atsidūrėme dabartinėje situacijoje, galime mąstyti apie ateitį.

<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rimvydas-petrauskas-istorijos-politika-ir-istorine-atmintis.d?id=86488875&fbclid=IwAR02R23U49EwsPXQnC23CZYQry5a3kK8Uc8w7vjTrA1xkExrnFAntF7-Il>

G. Apie diskusijas dėl valstybės vadovo statuso Jonui Žemaičiui-Vytautui

1999 m. Lietuvos Respublikos Seimas 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją paskelbė teisės aktu, ją pasirašiusiems partizanų vadams suteikė signatarų, o po dešimtmečio Jonui Žemaičiui-Vytautui – Prezidento statusą.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO D E K L A R A C I J A
DĖL JONO ŽEMAIČIO PRIPAŽINIMO LIETUVOS VALSTYBĖS VADOVU
2009 m. kovo 12 d.

Lietuvos Respublikos Seimas,

minėdamas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracijos 60-ąsias ir Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo pirmininko Jono Žemaičio gimimo 100-ąsias metines; remdamasis Lietuvos valstybės tęstinumu, kuris reiškia, kad Lietuvos Respublika, kaip tarptautinės teisės subjektas, nebuvo sunaikinta visą 1940–1990 metų okupacijų laikotarpį;

atsižvelgdamas į tai, kad tokį Lietuvos valstybės tęstinumą inter alia išreiškė Lietuvos Respublikos savigyna prieš SSRS agresiją, 1944–1953 metais Lietuvos Respublikos piliečių – karių savanorių pajėgoms organizuotai ginklu kovojant su antrąja sovietine okupacija, taip pat šiai kovai vadovavusios Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija;

vadovaudamasis Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“ 2 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba „buvo aukščiausia politinė ir karinė struktūra, vadovaujanti šiai kovai, vienintelė teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje“;

konstatuodamas, kad Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis atliko kovojančių Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų vyriausiojo vado ir valstybės politinei išsivadavimo kovai vadovaujančio aukščiausiojo pareigūno funkcijas, o Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija jam suteikė daugelį kitų valstybės vadovo įgaliojimų, įskaitant įgaliojimus atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę vykdyti Respublikos Prezidento pareigas iki susirenkant Seimui;

pažymėdamas, kad Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis savo pareigas atliko garbingai, o būdamas priešo nelaisvėje nuo 1953 m. gegužės 30 d. iki pat nužudymo 1954 m. lapkričio 26 d. liko ištikimas priesaikai Lietuvos valstybei,

pripažįsta, kad nuo 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracijos priėmimo iki mirties 1954 m. lapkričio 26 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis buvo kovojančios su okupacija Lietuvos valstybės vadovas, faktiškai vykdamas Respublikos Prezidento pareigas.

Visi politikai svarstymo LR Seime metu pripažino milžinišką, neįkainojamą partizanų vado indėlį į Lietuvos valstybės istoriją. Tačiau jų nuomonės išsiskyrė būtent dėl šio dokumento. Kai kurių politikų argumentai (sutrumpintai):

A politikas. Tai daugiau simbolinis, negu juridinis aktas. Taip, nenorminio pobūdžio. Nenorminio pobūdžio todėl, kad iš tiesų Žemaitis ir tų laikų kova netelpa į jokios teisės sistemos dalykus. Sakysite, kodėl gi to reikia? Nes jį žmonės jau vadina Prezidentu. Reikia dėl istorinės tiesos.

B politikas. Jūs norite perrašyti istoriją. Pagal tokią logiką mes galime grįžti atgal ir surasti veikėjų, kurie vienoje ar kitoje epochoje padarė Lietuvai labai daug, todėl jie galėtų vadintis ir Lietuvos prezidentais.

C politikas. Teisiškai, kokios valstybės vadovu buvo J. Žemaitis, nes, kiek aš žinau istoriją, nuo 1941 m. birželio 15 d. Lietuva buvo okupuota?

D politikas. Seimas yra pripažinęs, kad vienintelė teisėta valdžia Lietuvos teritorijoje buvo Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis. Ši deklaracija tik papildo tuo, kad Sąjūdžio vadovas pripažįstamas valstybės vadovu, teisėtos valdžios vadovu, prilygintu Prezidentui.

E politikas. Paskutiniai deklaracijos žodžiai apie tai, kad faktiškai ėjo Respublikos Prezidento pareigas, švelniai tariant, yra netikslūs ir neteisingi. Jeigu ten, kur yra kablelis, būtų padėtas taškas, manau, kad būtų išlaikytas korektiškas požiūris į istoriją

H. Apie jubiliejinius metus

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO NUTARIMAS

DĖL 2023 METŲ PASKELBIMO LIETUVOS SOSTINĖS VILNIAUS IR GEDIMINO LAIŠKŲ, KLAIPĖDOS KRAŠTO BEI ŠVENTOJO JUOZAPATO METAIS

Lietuvos Respublikos Seimas,

atsižvelgdamas į istorinės, politinės, sociokultūrinės atminties išsaugojimo svarbą ir 2023 metais minimas

valstybei svarbių įvykių, asmenybių atmintinas sukaktis; <...> n u t a r i a:

1 straipsnis.

Paskelbti 2023 metus:

- 1) Lietuvos sostinės Vilniaus ir Gedimino laiškų metais;
- 2) Klaipėdos krašto metais;
- 3) Šventojo Juozapato metais.

I. Su praeitimi susijusios Lietuvos valstybinių švenčių ir atmintinos dienos:

Lietuva	Lenkija	Latvija
Sausio 1 – Lietuvos vėliavos diena	Vasario 22 – Nusikaltimų aukų diena	Sausio 20 – 1991 m. barikadų
Sausio 13 – Laisvės gynėjų diena	Kovo 1 – „Prakeiktų karių“ atminimo diena	gynėjų atminimo diena
Sausio 15 – Klaipėdos krašto diena	Kovo 24 – Lenkų, gelbėjusių žydus vokiečių okupacijos metu, atminimo diena	Sausio 26 – Latvijos Respublikos tarptautinio pripažinimo (de jure) diena
Sausio 25 – Vilniaus pagarsinimo diena	Balandžio 13 – Katynės žudynių aukų atminimo diena	Kovo 2 – Tautos partizanų ginkluoto pasipriešinimo atminimo diena
Vasario 16 – Valstybės atkūrimo diena	Balandžio 14 – Lenkijos krikšto diena	Kovo 17 – Nacionalinio pasipriešinimo judėjimo atminimo diena
Kovo 9 – Lietuvos vardo diena	Gegužės 2 – Lenkijos Respublikos vėliavos diena	Kovo 25 – Komunistinio genocido (1949 m.) aukų atminimo diena
Kovo 11 – Nepriklausomybės atkūrimo diena	Gegužės 3 – Gegužės 3-ios diena	Balandžio 27 – Latgalos kongreso diena
Kovo 29 – Lietuvos įstojimo į NATO diena	Gegužės 8 – Pergalės diena	Gegužės 4 – Latvijos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo diena
Gegužės 1 – Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą diena	Gegužės 29 – Operacijų už valstybės sienų veterano diena	Gegužės 8 – Pergalės prieš nacizmą ir Antrojo pasaulinio karo aukų atminimo diena
Gegužės 3 – 1791 m. pirmosios rašytinės Konstitucijos Europoje diena	Birželio 14 – Vokietijos nacių koncentracijos ir mirties stovyklų aukų atminimo diena	Birželio 14 – Komunistinio genocido (1941 m.) aukų atminimo diena
Gegužės 7 – Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena	Birželio 20 – Silezijos sukilimo diena	Birželio 17 – Latvijos Respublikos okupacijos diena
Gegužės 8 – Antrojo pasaulinio karo aukų atminimo diena	Birželio 28 – Poznanės atminimo diena (1956 m. birželis)	Birželio 22 – Didvyrių (Cėsių mūšio) atminimo diena
Gegužės 15 – Steigiamojo Seimo susirinkimo diena	Liepos 11 – Ukrainos nacionalistų įvykdyto genocido antrosios Lenkijos Respublikos piliečių aukų atminimo diena	Liepos 4 – Žydų tautos genocido aukų atminimo diena
Gegužės III sekmadienis – Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės diena	Liepos 12 – Lenkijos kaimų kovų ir kankinystės diena	Rugpjūčio 11 – Latvijos laisvės kovotojų atminimo diena
Birželio 3 – Sąjūdžio diena	Rugpjūčio 1 – Varšuvos sukilimo atminimo diena	Rugpjūčio 21 – Konstitucinio įstatymo „Dėl Latvijos Respublikos valstybinio statuso“ priėmimo diena
Birželio 14 – Gedulo ir vilties diena	Rugpjūčio 15 – Lenkijos kariuomenės diena	Rugpjūčio 23 – Stalinizmo ir nacizmo aukų atminimo diena
Birželio 15 – Okupacijos ir genocido diena	Rugpjūčio 31 – Solidarumo ir laisvės diena	Rugpjūčio 22 – Baltų vienybės diena
Birželio 23 – Birželio sukilimo diena	Rugsėjo 1 – Kovų už Lenkijos Respublikos nepriklausomybę veterano diena	Lapkričio 11 – Lačplėsio diena
Liepos 6 – Valstybės (karaliaus Mindaugo karūnavimo) diena	Rugsėjo 17 – Sibiro diena	Lapkričio 18 – Latvijos Respublikos paskelbimo diena
Liepos 13 – Durbės mūšio diena	Rugsėjo 27 – Lenkijos pogrindžio valstybės diena	Gruodžio I sekmadienis – Prieš latvių tautą nukreipto totalitarinio komunistinio režimo aukų atminimo diena
Liepos 15 – Žalgirio mūšio diena	Spalio 16 – Popiežiaus Jono Pauliaus II diena	
Rugpjūčio 23 – Europos diena stalinizmo ir nacizmo aukoms atminti ir Baltijos kelio diena	Spalio 19 – Nepalaužtų dvasininkų atminimo diena	
Rugpjūčio 31 – Laisvės diena	Lapkričio 11 – Nepriklausomybės diena	
Rugsėjo 23 – Lietuvos žydų genocido diena	Gruodžio 13 – Karo padėties aukų atminimo diena	
Rugsėjo 28 – Tuskulėnų aukų atminimo diena		
Spalio 16 – Mažosios Lietuvos gyventojų genocido diena		
Spalio 20 – 1791 m. Abiejų Tautų tarpusavio įžado paskelbimo diena		
Spalio 25 – Konstitucijos diena		
Spalio 31 – Reformacijos diena		
Lapkričio 23 – Lietuvos kariuomenės diena		

<i>Lapkričio 30 – Mažosios Lietuvos prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos akto diena</i>	<i>Gruodžio 27 – Didžiosios Lenkijos pergalingo sukilimo diena</i>	
--	--	--

Šaltinis	Šaltinio ir pagrindinio teksto sąsajos
A	
B	
C	
D	
E	

F	
G	
H	
I	

1 SKYRIUS. ISTORIKAS, ISTORIJA IR ISTORINĖ KULTŪRA

Šiame skyriuje siekiama supažindinti su pagrindiniais istoriografijos bruožais, parodyti istorijos mokslo principus, istorinio pasakojimo formų įvairumą, pasakojimų apie istorinius įvykius, asmenybes ir procesus aktualumą šiandienai.

5 TEMA. ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAS IR TEKSTO KŪRIMAS – PRAKTIŠKAI

Pagrindiniai klausimai:

- Kaip mokykloje analizuoti įvairių rūšių istorijos šaltinius?
- Kokie yra pagrindiniai istorinio pasakojimo kūrimo etapai?

Pirmiausia – kodėl vidurinio ugdymo programoje turėtų būti mokomasi istorijos šaltinių analizės ir istorinio teksto kūrimo? Yra viena labai „žemiška“ priežastis – tai numato pagrindiniai istorijos mokymą ir mokymąsi Lietuvos bendrojo ugdymo mokykloje reguliuojantys dokumentai. Kokius tikslus šie dokumentai kelia baigiančiam mokyklą žmogui?

Iš „Istorijos bendrojoje programoje“ (2022 m.) nurodytų III-IV gimnazijos klasės mokinių pasiekimų, susijusių su istorijos šaltinių analize ir istorinio teksto kūrimu:

Istorijos šaltinio apibūdinimas, analizė, interpretavimas ir vertinimas	Atpažįsta skirtingus to paties įvykio, reiškinių bei proceso aprašymus šaltinyje; išskiria šaltinių teikiamos informacijos sąlygiškumą ir ribotumą; kritiškai vertina šaltinių teikiamą informaciją, juos analizuoja ir interpretuoja. Paaikškina šaltiniuose pateiktą netiesiogiai išreikštą informaciją, nurodo aplinkybes ar veiksnius, galėjusius lemti šaltinio turinį. Formuluoja argumentuotus istorinių įvykių, reiškinių paaikškinimus, pagrįstus šaltiniais. Pateikia kūrybišką ir kritišką šaltinio vertinimą ar požiūrį į jį.
Istorinio pasakojimo kūrimas	Kurdamas istorinį pasakojimą ar istorinės asmenybės biografiją, remiasi istoriniais šaltiniais; jų teikiama informacija grindžia savo teiginius ar išvadas. Kuria įvairių tipų tekstus (esė, santraukas, komentarus, recenzijas, biografijas), remdamasis 3–4 istorinio konteksto šaltiniais. Nurodo jų sąsajas, išsako savo požiūrį; remdamasis šaltiniais, pateikia 2–3 argumentus

Be abejo, tokie istorijos mokymosi tikslai neatsirado šiaip sau. Yra ir kitų svarbių priežasčių, pagrindžiančių šių gebėjimų reikšmę žmogaus gyvenime. Istorijos šaltinių analizės specifika, istorinio teksto kūrimo ypatumus nebūtinai turi perprasti tik tie, kurie svajoja savo gyvenimą sieti su istorija. Šie įgūdžiai yra tiesiog būtini išsilavinusiam, kultūringam žmogui. Tik tokiu atveju galima aiškiau suprasti, kuo ir kodėl skiriasi istorikų pasakojimai apie praeitį. Taip pat tampa daug aiškesnė žiniasklaidos informacija, su kuria susiduriama kasdien.

Istorijos šaltinių analizė

Pirmiausia susipažinkime su pagrindiniais plačiausiai naudojamų šaltinių analizės klausimais.

Kokią informaciją šaltinis praneša tiesiogiai? Tai yra, reikia surasti tekste tiesiogiai pranešamus faktus (datas, vardus, vietovardžius, veiksmus, ...). Reikalauja tik atidaus skaitymo, nes kartais atsakymas gali slypėti viename žodyje ar skaičiuje.

Kokią informaciją šaltinis liudija netiesiogiai? Tai yra tokie tekste pranešami faktai, kurie atsiskleidžia tik derinant su kita, jau žinoma informacija. Ši dokumento informacija gali patvirtinti, papildyti

arba paneigti jau žinomus dalykus. Reikalauja ne tik atidaus skaitymo, bet ir derinimo su turima ar vadovėlyje pateikta informacija.

Kada sukurtas šaltinis? Kartais dokumentą galima datuoti pagal nuorodą ar pavadinimą, nusakančius, iš kur šaltinis yra paimtas, kada jis sukurtas. Kartais datą galima nustatyti pagal užuominas paties dokumento turinyje, pagal tam tikrus raktinius žodžius – tekste minimus įvykius.

Koks yra šaltinio autoriaus požiūris į pateikiamą informaciją ir kokios palinkybės lėmė jo požiūrį? Iš teksto kalbos paprastai matyti, kaip autorius vertina aprašomą objektą. Jei autorius kažkam pritaria, simpatizuoja, tada aprašo teigiamai, pozityviai. Jei autorius jaučia antipatiją ar vertina neigiamai, tai tekste galima rasti ir įžeidžius, niekinančius žodžius. Jei autorius yra nurodytas, tada reikia pagalvoti apie jo gyvenimo ir veiklos detales, kurios galėjo nulemti vienokį ar kitokį požiūrį į aprašomus įvykius. Po to – patikrinti, ar žinomos šios kontekstinės detalės turi poveikį šaltinyje pateiktiems vertinimams.

Kokio tipo yra šaltinis – pirminis ar antrinis? Kiek jis yra patikimas? Pirminiam šaltiniui galioja trys pagrindiniai kriterijai: 1) jei tai yra oficialus dokumentas (sutartis, įstatymas...); 2) jei pagal pavadinimą, nuorodą ar patį tekstą galima spręsti, kad tekstą rašęs žmogus yra aprašomų įvykių liudininkas, amžininkas; 3) jei tekste kalbama pirmuoju arba antruoju asmeniu. Pirminis šaltinis nebūtinai turi būti besąlygiškai patikimas. Šaltinio patikimumu galima beveik neabejoti, jei jis yra juridinis ar tiesiog oficialus dokumentas – sutartis, įstatymas ir pan. O jei tai yra įvykio amžininkų ar net liudininkų mintys, verta prisiminti, kad jų požiūris gali būti subjektyvus. Dar mažiau patikimi antriniai istorijos šaltiniai.

<p>Ištrauka iš Maironio baladės „Čičinskas“ Ginti žūstančios tėvynės Nuo kazokų ir Maskvos Stoju sūnūs. Vien negynęs Tik Čičinskas Lietuvos. Liaudos išrinktas balsais, Seime riejos su visais, Gavęs vardą išdaviko; Nepermaldomas kitų, Ant sumanymų aukštų Veto velniškai užriko. Sako, Maskvai parsidavęs! Skleidžia Varšuva gaudus, Kad už tai nuo priešų gavęs Aukso kupinus puodus.</p>	<p>Tiesiogiai ir netiesiogiai šaltinyje pranešama ši informacija: - kariaujama su kazokais ir Maskva, tad darytina išvada, kad aprašoma XVII a. vidurio įvykiai, kada Ukrainos sukilimą rėmė Maskva; - Čičinskas kaip nuo Lietuvos išrinktas atstovas („Lietuvos. Liaudos balsais“) į Seimą, turima galvoje tuo metu egzistavęs ATR Seimas; - Seime Čičinskas svarstomu klausimu pasinaudojo „veto“ teise; - lenkai (Varšuva) jį vadina Maskvai parsidavusiu išdaviku („gavęs aukso kupinus puodus“). Šaltinis yra antrinis, nes žinoma, jog poetas Jonas Mačiulis – Maironis gyveno daug vėliau (XIX-XX a.) už aprašomus įvykius (XVII a. vid.). Šaltinio autorius laikosi požiūrio, kad Čičinskas, užuot gynęs Tėvynę mūšio lauke, prisideda prie ATR silpnėjimo ar net žlugimo – negina žūstančios Tėvynės, „velniškai“ vetuoja gerus, galinčius pagerinti situaciją, sumanymus, nes gali būti priešų papirktas. Taigi, šiuo tekstu autorius palaiko paplitusią nuomonę, kad bajoriškoji demokratija prisidėjo prie ATR žlugimo.</p>
---	--

Pagrindiniai dalykai, kuriuos reikia aptarti, norint įvertinti ikonografinio šaltinio teikiamą informaciją.

Iliustracijų būna įvairių. Bene populiariausios yra dokumentinės fotografijos. Paveikslai, plakatai, karikatūros taip pat gali būti istorijos šaltiniai.

Pirmiausia, reikia suvokti bendrą iliustracijos paskirtį, kontekstą. T.y. reikia nustatyti, kuriam laikotarpiui, kuriam įvykiui, kuriai valstybei, kuriems asmenims ji skirta. Kartais tai įmanoma nustatyti iš paties vaizdo. Dažnai tai leidžia suprasti įrašai pačioje iliustracijoje arba jos pateiktas pavadinimas.

Po to vyksta detalus iliustracijos nagrinėjimas. Reikia atkreipti dėmesį į iliustracijos detales. Jei vaizduojami žmonės – apranga, veido išraiška, judesiai; jei pastatai – jų simbolinė reikšmė etc. Taip pat nepamiršti atkreipti dėmesį į kontekstą – kokios antraeilės detalės ryškėja iliustracijoje. Tarp kitų iliustracijų kiek išsiskiria *karikatūrų ir plakatų* nagrinėjimas. Juose pagrindinės idėjos dažniausiai perteikiamos

įvairiausių simbolių (asmenų, daiktų, ištartų žodžių) pagalba. Įvertinkime, gal vaizduojamos žymios asmenybės (Josifas Stalinas, Adolfas Hitleris, Vinstonas Čerčilis, Michailas Gorbačiovas ir kt.) reiškia ne tik patys save, bet ir jų atstovaujamas valstybes, partijas, ideologijas. Pagalvokime, ką reiškia tokie simboliai, kaip triumfo arkos, kolonos, balti balandžiai, vėzdas, sporto žaidimų inventoriūs ir pan.

Paskutinis savarankiškos analizės etapas – visų detalių jungimas į vieną visumą. Šiame etape galima pasvarstyti – kokia yra pagrindinė iliustracijos mintis, koks (kieno) požiūris išryškėja būtent tokiam vaizdavimui. Šališkumas, subjektyvus vertinimas visada tikėtinas karikatūrose, plakatuose, nes jų paskirtis – išreikšti tam tikrą akcentuotą požiūrį, poziciją vaizduojamų įvykių atžvilgiu. Priešingai, fotografijos dažniausiai būna nešališkos.

Čikaga, 1931 m. vasaris

Virš durų „Nemokama sriuba, kava ir spurgos bedarbiams“.

Suderinus iškabos užrašą su stovinčia link įėjimo nusidriekusi didele eile žmonių, galima daryti prielaidą, kad eilę sudaro darbo netekę žmonės. Kokie tai žmonės? Pirma, įvairių rasių, nes tarp daugumos baltaodžių matome ir keletą juodaodžių. Antra, įvairių buvusių socialinių grupių atstovus, nes greta dėvinčių paprastas kepures ir vilkinčių suglamžytomis kelnėmis, matome skrybėliuotus, nepriekaištingos kokybės paltais dėvinčius ir kaklaraištį ar net varlytę pasirišusius vyrus. Veiksmas vyksta 1931 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose, nes yra nuoroda, kad nuotrauka daryta Čikagoje. Suderinę su turima informacija apie 1929 metais prasidėjusią „didžiąją krizą“, galime daryti prielaidą, kad ji 1931 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose tikrai palietė praktiškai visus visuomenės sluoksnius.

Pagrindiniai dalykai, kuriuos reikia aptarti, norint įvertinti statistikos šaltinio teikiamą informaciją.

Panagrinėkime pagal pavyzdį:

Mažmeninės kainos Lietuvoje (litas)

Produktai	Kiekis	1927	1931	1935	1938	1940
Bulvės	50 kg	8,7	4,1	1,2	1,7	3,3
Višta	1 vnt.	5,0	4,2	2,1	2,6	3,5
Kiauliena	1 kg	3,2	2,1	0,8	1,5	1,9
Kiaušiniai	10 vnt.	1,3	1,0	0,6	0,7	0,8
Sviestas	1 kg	5,5	4,9	2,7	3,3	3,9
Muilas	1 kg	2,2	2,3	1,5	1,6	1,7
Vyriški pusbačiai	1 pora	39,5	31,0	15,5	16,3	21,2
Plytos	1000 vnt.	160,0	134,0	70,0	74,0	79,0

Kokios tendencijos? Beveik visų produktų kainų kritimas užfiksuotas tarp 1927 ir 1931 m. (bulvės – du kartus, kiauliena – trečdaliu, kiaušiniai – ketvirtadaliu). Kritimas nesustojo ir tarp 1931 ir 1935 metų (bulvės – daugiau kaip tris kartus, vištos ir kiauliena – daugiau kaip du kartus, sviestas – pusantro karto). Pramonės gaminių kainos taip pat krito. Vėliau visų prekių kainos ėmė augti – tai liudija 1938 ir 1940 metų daviniai.

Ką rodo kainų kritimas? Jis liudija, kad egzistuoja tam tikra perprodukcija, t.y. situacija, kai prekių pasiūla yra didesnė nei žmonių galia jas pirkti. Suderinę su informacija apie 1929 m. prasidėjusią

„didžiąją krizę“, galime daryti prielaidą, kad Lietuvoje ji tikrai įautėsi, ir kad jos padariniai akivaizdžiai buvo matomi iki 1935 metų.

Dažniausiai pasitaiko trijų rūšių statistikos duomenys: lentelės, grafikai, diagramos. Jų pagrindinė paskirtis – atskleisti tam tikrų istorijos reiškinių pokyčius, raidos tendencijas. Mažiau problemų kelia lentelės, kuriose įrašyti skaičiai nereikalauja specialių mąstymo operacijų juos pažinti. Vienintelis dalykas – suprasti, absoliutūs ar santykiniai (kartais, procentai) dydžiai pateikti. Apie tai paprastai informuojama pačioje lentelėje ar jos pavadinime. Diagramose arba grafikuose reikia atkreipti dėmesį į mastelį. Todėl čia pirmiausia reikia suprasti absoliučius dydžius, o tik po to – aiškintis tendencijas. Nustačius pokyčių tendencijas (mažėjimas, didėjimas, augimas, smukimas), reikia pagalvoti apie kaitos priežastis arba faktorius, turėjusius įtakos tokiems pokyčiams.

Istorinio rašinio kūrimas

Istorinis rašinys – mokslinio tipo tekstas, kuriuo išreiškiamas rašančiojo požiūris į vieną ar kitą problemą, išryškinama rašančiojo nuomonė. Rašoma labai įvairiai, tačiau dažniausiai – remiantis pateiktais šaltiniais. Šaltinius reikia interpretuoti, susieti su turimomis žiniomis ir padaryti išvadas. Svarbiausi reikalavimai – pademonstruoti gebėjimą suprasti istorijos problemą, interpretuoti istorijos šaltinius, sieti juos su pateikta tema (problema) ir jais remiantis kurti istorinį pasakojimą.

Rašinio struktūra. Pageidautinos tokios dalys - įžanga (problemos kėlimas, suintrigavimas), dėstymas (problemos skaidymas dalimis, argumentacija, jos parėmimas citatomis, vaizdiniais), išvados (pagrindinis akcentas).

Įžanga Savais žodžiais paaiškinama problemos esmė, konstatuojama tezė. Pagrindinė idėja yra pateikiama viename - dviejuose sakiniuose. T.y. įvadas turi aiškiai parodyti, kas pristatoma. Įvade galima nusakyti pateiktų šaltinių ryšį su nagrinėjama problema. Galima pristatyti ir klausimo sprendimo variantus. Geras įvadas turėtų iš karto suintriguoti, sudominti.

Dėstymas Pagrindinė dalis, kurioje pagrindžiama sava idėja, parodomi kitų idėjų ar požiūrių trūkumai, išdėstomi argumentais grindžiami samprotavimai. Argumentai yra iliustracinė darbo dalis. Šioje dalyje autorius parodo ką žino apie tai, įrodo, kad žino, ir pateikia pavyzdžius. Pateikiami gerai apgalvoti ir atrinkti pavyzdžiai. Jei jų nedaug, galima pateikti išsamiau. Tai įrodo, kad autorius žino tai, ką tvirtina, ir priverčia patikėti argumentų teisingumu.

Dėstymą turėtų sudaryti pastraipos, kuriose istorijos žinios yra susijusios tam tikru loginiu ryšiu. Kiekviena pastraipa turi būti informatyvi ir struktūruota. Tai reiškia, kad kiekvienoje pastraipoje turėtų būti svarbus teiginys ir tą teiginį pagrindžiantys faktai. Faktų turėtų būti pateikta pakankamai – tai rodo, kad autorius turi užtektinai žinių ir jomis remdamasis gali atlikti analizę. Svarbu naudoti tik tuos faktus, kurie glaudžiai siejasi su gvildinama tema. Pastraipos pabaigoje galima pateikti dalinę išvadą. Norint sujungti visus išdėstytus argumentus į visumą, reikia naudoti specialius pereinamuosius žodžius (jei reikia – sakinius), pastraipos pradžioje ar pabaigoje, kad lengviau būtų dėstomąją dalį skaityti.

Išvados Jomis baigiasi rašinys. Išvadose siekiama parodyti, kad tai, kas pradžioje buvo apibrėžta ir vėliau išdiskutuota, yra iš tiesų pagrįsta. Išvados apibendrina arba dar kartą konstatuoja pagrindinę idėją. Skaitytojas turi pajusti, kad darbas yra baigtas, kad daugiau nėra ką pridurti. To galima pasiekti susiejant pradžią ir pabaigą.

Kaip pasirengti rašinio (remiantis istorijos šaltiniais) kūrimui

1. Surinkti ir sustruktūruoti pagrindinę turimą istorinę informaciją pagal rašinio temą.
2. Atskirai išanalizuoti pateiktus šaltinius.
3. Rasti ir apgalvoti ryšius tarp šaltinių ir rašinio temos kontekste:
 - Kas sieja pateiktus šaltinius?
 - Kuo šaltiniai papildo vienas kitą?
 - Kuo šaltiniai skiriasi?
 - Ką šaltiniai pasako apie jų autorius?
 - Kas sieja šaltinius ir žinomą informaciją?
 - Kaip, kuo šaltiniai papildo turimą informaciją?
4. Sujungti šaltinių teikiamą informaciją su turimomis žiniomis.
5. Apgalvoti, kaip bus struktūruojama medžiaga

Panagrinėkime konkretų pavyzdį:

Remiantis pateiktais A, B, C šaltiniais parašyti rašinį

„Kas buvo Miuncheno susitarimas kelyje į Antrąjį pasaulinį karą – laimėjimas ar išdavystė?“

<p>A šaltinis (Iš Vinstono Čerčilio kalbos, pasakytos 1938 m. spalio 5 d. Bendruomenių Rūmuose)</p> <p>Aš nepriekaištauju mūsų dorai ir narsiai tautai už tai, kad natūraliai ir spontaniškai prasiveržė jos džiaugsmas bei palengvėjimas, išgirdus, jog to žiauraus išbandymo jai šį sykį neteks patirti, nors buvo pasirengusi atlikti savo pareigą, kad ir kiek jai tas kainuotų, ir kantriai atlaikė praėjusios savaitės įtampą. Tačiau reikia, kad ji žinotų tiesą. Reikia, kad ji žinotų, jog mūsų gynyboje buvo nerūpestingumo ir rimtų spragų; reikia, kad ji žinotų, jog mes patyrėm pralaimėjimą nekariaudami, pralaimėjimą, kurio padarinius jausime ilgą laiką; reikia, kad ji žinotų, jog mes praėjome pavojingą savo istorijos etapą, kai visa Europos pusiausvyra tapo suardyta.</p>	<p>B šaltinis (1939 m. sovietų karikatūra)</p> <p><i>Užrašai ant kelio ženklų: kairėje „Vakarų Europa“, dešinėje „SSRS“.</i></p>	<p>C šaltinis (Iš Adolfo Hitlerio kalbos 1939 m. rugpjūčio 22 d.)</p> <p>Priešas dar tikėjosi, jog Rusija, mums užkariavus Lenkiją, taps mūsų priešu. Bet jie neatkreipė dėmesio į mano sugebėjimą priimti sprendimus. Mūsų priešininkai – smulkūs kirminai. Aš juos mačiau Miunchene. Aš mačiau, jog Stalinas niekada nepriims anglų pasiūlymo. Rusija nesuinteresuota išsaugoti Lenkijos. Posūkį santykiuose su Rusija aš darau palaipsniui. Kalbėdami apie prekybinę sutartį, mes pradėjome politinį dialogą. Pasiūlėme sudaryti nepuolimo paktą. Vakar Rusija atsakė, jog yra pasirengusi sudaryti paktą.</p>
--	---	--

Pirmiausia susirenkamos istorijos kontekstinės žinios:

Kelias į Miuncheno susitarimą	Čekoslovakijos Sudetų krašte po I pasaulinio karo vokiečių bendruomenė sudarė daugumą gyventojų. Jame Hitlerio sąjungininkai kurstė neramumus dėl esančių vokiečių diskriminavimo. Todėl Hitleris reikalavo Sudetų krašto perdavimo Vokietijai. Tai nenaujas žingsnis, nes dar 1938 m., patekęs vyriausybei ultimatumą, Hitleris užgrobė Austriją.
Miuncheno susitarimas	1938 m. (rugsėjo 30 d.) Miunchene pasirašytas Didžiosios Britanijos (Čemberlenas), Prancūzijos (Daladjė), Vokietijos (Hitleris) ir Italijos (Musolinis) susitarimas, pagal kurį Čekoslovakija turėjo perduoti Vokietijai Sudetų kraštą. Kiek vėliau (1939 m. kovo 15 d.?) Vokietija užgrobė visą Čekoslovakiją.
Nepuolimo paktas	1939 rugpjūčio 23 d. Maskvoje Vokietijos ir SSRS užsienio reikalų ministrų Ribentropo ir Molotovo pasirašyta nepuolimo sutartis bei slapti Vidurio ir Rytų Europos padalijimo protokolai. Neoficialiai vadinamas Molotovo – Ribentropo paktu. Pagal slaptuosius protokolus į SSRS įtakos sferą pateko Suomija, Estija, Latvija, rytinė Lenkija ir dalis Rumunijos (Besarabija). Vokietijos įtakon pateko Lietuva ir vakarinė Lenkija.
II pasaulinio karo pradžia	1939 rugsėjo 1 d., Vokietijai užpuolus Lenkiją, prasidėjo karas. Karą Vokietijai netrukus paskelbė Prancūzija ir Jungtinė Karalystė, o rugsėjo 17 d. į karą įstojo SSRS, užpuldama Lenkiją.

Po to „ištraukiama“ informacija iš šaltinių

A šaltinis	Čerčilis parlamente įvertino Miuncheno susitarimą: a) anglai (tauta) džiaugiasi, kad karo pavyko išvengti; b) nusistovėjusi jėgų pusiausvyra buvo suardyta; c) nuolaida Vokietijai iš tikro yra Vakarų demokratijų pralaimėjimas.
B šaltinis	Sovietų Sąjungoje (nes užrašai rusų kalba) visuomenei peršama mintis, kad Vakarų Europos demokratijos nuolaidžiauja Vokietijai, tikintis, kad ši pradės ekspansiją į SSRS. Tai liudija detalės: a) automobiliu važiuojantys žmonės yra Vokietija – atpažįstamas Hitleris, matoma svastika; b) kryžkelėje stovi ir kryptį į SSRS rodo Anglija su Prancūzija – uniforminės kepurės, skėtis...
C šaltinis	Hitleris prisipažino, kad: a) artimiausias jo ekspansijos objektas yra Lenkija; b) siekia išvengti karo su SSRS ir pasiūlė sudaryti Nepuolimo sutartį; c) nebijo Anglijos ir Prancūzijos veiksmų, kurios, kaip parodė Miuncheno susitarimas, nenori kariauti; d) tiki, kad nebus karinės sąjungos tarp SSRS ir Anglijos, Prancūzijos

Tada pagal rašinio temą jungiama žinoma istorinė ir šaltinių pranešta informacija

„Laimėjimai“	a) Miunchenas gali būti vertinamas kaip Anglijos ir Prancūzijos taikos siekis, bandymas užkirsti kelią karui; b) savose šalyse vadovų veiksmai sulaukė palaikymo, nes turėjo neleisti pasikartoti Pirmojo pasaulinio karo įvykiams, neįtraukti savų piliečių į karą už svetimus (Čekoslovakijos) interesus; c) sunku tiksliai nustatyti, kas lėmė siekį – bailumas (C šaltinis) ar sąmoningas noras nukreipti agresiją Rytų kryptimi (B šaltinis);
---------------------	--

	<p>d) didžiausias laimėjimas priklausė Hitleriui, kuris Sudetus prisijungė vien tik už pažadą, kad tai bus paskutinis jo teritorinis reikalavimas;</p> <p>e) taip pat jis įgijo galimybę tuo pagrindu sudaryti laikiną sąjungą su kitu agresoriumi – SSRS.</p>
„Išdavystė“	<p>a) žodis „Miunchenas“ tapo politinės išdavystės sinonimu, nes „parduota“ Tautų Sąjungos narė, Prancūzijos sąjungininkė, nepriklausoma valstybė;</p> <p>b) Anglijos ir Prancūzijos vadovai norėjo „nuraminti“ Hitlerį ne savais resursais, o paaukodami trečiosios šalies suverenitetą ir teritorijos vientisumą;</p> <p>c) Miuncheno susitarimas įteisino Versalio sutarties reikalavimų nepaisymą.</p>

Formuluojamos galimos išvados

<p>a) nors tuomet galėjo atrodyti, kad Anglija ir Prancūzija sau laimėjo taiką, žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, Miunchene pergalę šventė Vokietija;</p> <p>b) šiandien sunku pateisinti taikos siekiui tokią panaudotą priemonę kaip mažesniųjų sąjungininkų aukojimas savos ramybės labui;</p> <p>c) „premijuodami“ Hitlerio ekspansiją, anglai ir prancūzai tik pakurstė jo apetitą, leido kelti teritorines pretenzijas kaimynams;</p> <p>d) (+ aukštesnis lygis) Miunchenas simbolizuoja diplomatijos dilemą – nuolaidžiavimas gali signalizuoti apie silpnumą ir skatinti agresiją, bet ir tvirta pozicija gali sukelti konfliktą, kurio kitaip galima išvengti;</p> <p>e) (+ ypač aukštas lygis) sunku vertinti politikus dėl vienos iš dviejų rizikų pasirinkimo, nes kuri iš jų yra didesnė, yra aiškiau tik žvelgiant atgal į istoriją nei žvelgiant į ateitį.</p>
--

Rašinys galėtų atrodyti taip:

KAS BUVO MIUNCHENO SUSITARIMAS KELIJE Į ANTRĄJĄ PASAULINĮ KARĄ – LAIMĖJIMAS AR IŠDAVYSTĖ?

1938 m. rudenį Miunchene Didžioji Britanija, Prancūzija, Vokietija ir Italija pasirašė susitarimą, pagal kurį Čekoslovakija turėjo Vokietijai perduoti Sudetų kraštą. Šis susitarimas amžininkų vertintas nevienareikšmiškai. Vieniems jis reiškė tam tikrą laimėjimą, kitų vertintas kaip išdavystė. Norint suprasti, kuris vertinimas yra teisingesnis, reikia prisiminti Miuncheno susitarimą lėmusius įvykius, susipažinti su istorijos šaltiniuose teikiama liudijimais.

Kaip ateita iki šio susitarimo? Čekoslovakijos Sudetuose po I pasaulinio karo vokiečių bendruomenė sudarė daugumą gyventojų, o Hitlerio sąjungininkai kurstė neramumus dėl esančių vokiečių diskriminavimo. Todėl Hitleris reikalavo Sudetų perdavimo Vokietijai. Tai nenaujas žingsnis, nes dar 1938 m., pateikęs vyriausybei ultimatumą, Hitleris užgrobė Austriją.

Pasirašius Miuncheno susitarimą, Hitleris nevykdė pažado nebereikšti teritorinių pretenzijų. Kiek vėliau, 1939 m. kovo mėn. Vokietija užgrobė visą Čekoslovakiją, nuo Lietuvos atplėšė Klaipėdos kraštą. Ruošiantis karui, 1939 rugpjūčio 23 d. Maskvoje Vokietijos ir SSRS užsienio reikalų ministrai pasirašė nepuolimo sutartį ir slaptus protokolus. Neoficialiai tai vadinama Molotovo – Ribentropo paktu. Pagal slaptuosius protokolus į SSRS įtakos sferą pateko Suomija, Estija, Latvija, rytinė Lenkija ir dalis Rumunijos (Besarabija). Vokietijos įtakon pateko Lietuva ir vakarinė Lenkija. 1939 rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, prasidėjo antrasis pasaulinis karas. Taigi, Miuncheno susitarimas karo pradžią atitolino tik nepilniems metams.

Sprendžiant iš Čerčilio liudijimo (A šaltinis) apie prasiveržusią tautos džiaugsmą ir palengvėjimą, Anglijos visuomenė Miuncheno susitarimą vertino kaip laimėjimą, leidusį išvengti karo veiksmų. Savose šalyse vadovų veiksmai sulaukė palaikymo, nes turėjo neleisti pasikartoti Pirmojo pasaulinio karo įvykiams, neištraukti savų piliečių į karą už svetimus (Čekoslovakijos) interesus. Tačiau šis anglų politikas asmeniškai susitarimą laikė Vakarų demokratijų pralaimėjimu, nes buvo suardyta nusistovėjusi jėgų pusiausvyra. Po metų, kai Vokietija įsiveržė į Lenkiją, britų visuomenė suprato, koks teisus buvo Čerčilis.

Sovietų Sąjungoje Miuncheno susitarimas buvo suprantamas kaip Vakarų Europos demokratijų nuolaidžiavimas Vokietijai, tikintis, kad ši pradės ekspansiją į SSRS. To metų sovietų karikatūroje (B šaltinis) pašiepiami Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos vadovai, rodantys Hitleriui tolesnę jo ekspansijos kryptį. Iš tikro, sunku tiksliai įvertinti, nustatyti, kas lėmė siekį – nenoras kariauti patiems ar sąmoningas noras nukreipti agresiją Rytų kryptimi.

Hitleriui Miunchenas laikytinas dideliu laimėjimu. Visų pirma, todėl, kad Sudėtus jis prisijungė tik už niekam vertą pažadą, kad tai bus paskutinis jo teritorinis reikalavimas. Be to, jis įsitikino Vakarų Europos valstybių nenoru ar nepasiruošimu kariauti (C šaltinis). „Premijuodami“ Hitlerio ekspansiją, anglai ir prancūzai tik pakurstė jo apetitą, leido kelti teritorines pretenzijas kaimynams. Neslėpdamas, kad jo artimiausias ekspansijos objektas bus Lenkija ir įsitikinęs, kad sąjunga tarp Vakarų

Europos ir SSRS negalima, Hitleris pasirūpino užsitikrinti pastarosios valstybės parama.

Kokias galima padaryti išvadas? Nors gali atrodyti, kad Anglija ir Prancūzija kuriam laikui sau laimėjo taiką, tačiau pergalę Miunchene šventė Vokietija. Miuncheno susitarimas įteisino Versalio sutarties reikalavimų nepaisymą. Pats žodis „Miunchenas“ labiau panašus į politinės išdavystės sinonimą, nes buvo išduota nepriklausoma valstybė, Tautų Sąjungos narė, Prancūzijos sąjungininkė. Šiandien sunku pateisinti taikos siekiui panaudotą priemonę – mažesnio sąjungininko aukojimą savos ramybės labui. Ypač atsimenant ir tai, kad nuolaidžiavimas agresoriui anaiptol nesustabdė karo, pareikalavusio milijonų žmonių aukų. Todėl Miuncheno susitarimą galima vertinti kaip išdavystę, įvykdytą kelyje į Antrąjį pasaulinį karą. Suprantama, kad tokia išvada lengviau padaryti žvelgiant į praeitį šiaudien, kai yra žinoma apie netrukus prasidėjusius reikšmingus įvykius – Antrąjį pasaulinį karą.

1 uždutis. Įvertinkite, ar kiekvienas iš pateiktų teiginių yra teisingas. Apibraukite „T“, jei teiginys yra teisingas, arba „N“ – jei neteisingas. (15 tšk.)

A	Istorija kaip akademinė disciplina pradėjo formuotis XVIII a. pab. – XIX a. pr.	T	N
B	Tukididas savo istoriją parašė kiek vėliau nei kitas graikų istorikas Herodotas	T	N
C	P. Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronikoje“ pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas.	T	N
D	A. Vijūko-Kojalavičiaus Lietuvos istorijoje gausiai remtasi M. Strijkovskio istorija.	T	N
E	M. Strijkovskis parašė pirmąją Lietuvos istoriją lotynų kalba.	T	N
F	S. Daukanto „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ – pirmoji Lietuvos istorija lietuvių kalba.	T	N
G	L. fon Rankė svarbiausiu istoriko uždaviniu laikė grynųjų istorijos faktų atskleidimą.	T	N
H	Svarbiausiu „Analų“ mokyklos istorikų tyrimų objektu tapo politinė istorija.	T	N
I	Sąvoką „civilizacija“ mokslininkai savo tyrimuose pradėjo naudoti XX amžiuje.	T	N
J	A. Šapokos redaguotas vadovėlis „Lietuvos istorija“ pirmą kartą išleistas 1936 metais.	T	N
K	E. Gudavičiui priklauso Vilniaus pirmojo paminėjimo datos nustatymo nuopelnai.	T	N
L	Archyvas yra atskirų žmonių, šeimų, įstaigų, organizacijų dokumentų rinkinius kaupianti, sauganti, tvarkanti ir tirianti institucija.	T	N
M	Istorijos šaltinio išorinė kritika yra šaltinio turinio tyrimas, siekiant nustatyti patikimumą.	T	N
N	Amžinininkų pasakojimai yra pats patikimiausias istorijos šaltinis.	T	N
O	Istorijos politika – sąmoningo praeities vaizdinių naudojimo viešojoje erdvėje įteisinimas ir skatinimas.	T	N

2 uždutis. Kuriam iš Lietuvos praeitį aprašinėjusių autorių labiausiai tiktų tokio pobūdžio tekstas? Pažymėję teisingą atsakymą, įrašykite žodžius iš teksto, kurie pagrįstų pasirinktą atsakymą (2 tšk.)

Apie pergalingą brolių kovą su lietuvių karaliumi

Tais pačiais metais, verbų sekmadienio išvakarėse Vytenis, Lietuvos karalius, puoselėdamas viltį, kad ir dabar, kaip ir anksčiau, viskas jam turį klotis pagal jo norą, įsibrovė su 4 tūkstančiais rinkinių vyrų į Prūsijos žemę ir taip nusiaubė Varmės vyskupystę, kad viskas, ko negynė pilys bei įtvirtinimai, paliko sudeginta, išžudyta ar paimta į nelaisvę. Ir šiame karo žygyje, ir ankstyvesniajame begėdiškai išniekino bažnyčias, šventuosius rūbus bei taures, bažnyčios tarnus bei sakramentus ir, neskaitant kito grobio, kurio be galo daug čia paėmė, išsivarė daugiau nei tūkstantį du šimtus krikščionių belaisvių

A. Albertui Vijūkui-Kojalavičiui	C. Petrui Dusburgiečiui
B. Motiejui Strijkovskiui	D. Simonui Daukantui

Pagrindimas:

3 uždutis. Kiekvienam iš 1-7 istorijos pagalbinių mokslų priskirkite jo trumpą apibūdinimą (A-H). Vienas apibūdinimas yra nereikalingas. Atsakymų raides įrašykite lentelėje. (7 tšk.)

1. Archeologija	A. Antspaudų tyrimas					
2. Diplomatika	B. Istorijos šaltinių atsiradimo, pobūdžio, autentiškumo, patikimumo, turinio tyrimas					
3. Epigrafika	C. Istorinių dokumentų amžiaus, formos, turinio ir patikimumo tyrimas					
4. Etnografija	D. Istorinių įvykių ir dokumentų datų nustatymas					
5. Metrologija	E. Įrašų ant akmens, molio, metalo tyrimas					
6. Sfragistika	F. Matavimo vienetų raidos tyrimas					
7. Šaltinotyra	G. Materialinės kultūros liekanų tyrimas					
	H. Tautų ir kitų etninių bendrijų materialinės ir dvasinės kultūros tradicijų tyrimas					
1	2	3	4	5	6	7

4 uždutis. Kiekvienai iš 1-5 tekste pažymėtų vietų pagal prasmę priskirkite po praleistą sakinį (A-F). Vienas sakiny yra nereikalingas. Atsakymų raides įrašykite lentelėje. (5 tšk.)

<p>Apie istoriko amato kaitą nuo XIX amžiaus iki mūsų dienų (pagal istoriką Aurimą Švedą)</p> <p>Istoriko amatas pasikeitė itin smarkiai. Visų pirma, istorikai nustojo atlikti gyvenimo mokytojų vaidmenį ir ėmėsi detektyvų priedermės. (..... 1). Šis lūžis įvyko XIX a. Berlyno universitete Leopoldui von Rankei sukūrus naujo tipo istorijos seminarą. (..... 2).</p> <p>XX amžiuje praeities tyrinėtojai vis dažniau imasi dar vieno – eksperimentatoriaus – vaidmens. Jiems neužteko tik kelti klausimą „Kodėl Brutus prisidėjo prie Cezario žudikų?“. Istorikai pradėjo svarstyti: „Kokias emocijas Brutus išgyveno, matydamas savo buvusio draugo žūtį?“. Taigi, keitėsi ne tik istorikų suvokimas, kokia yra jų darbo prasmė. (..... 3). Taip pat – koku būdu jie turi apie savo tyrimų rezultatus pasakoti visuomenei.</p> <p>Vadinamąja nekonvencine arba avangardine istorija užsiimantys istorikai ėmė gilintis į naujas sferas. Iš pirmo žvilgsnio, jos atrodo neturinčios nieko bendro su istoriko amatu. (..... 4). Net nemirksėdami jie postringauja, kad tekstas yra tik vienas iš būdų (šalia komikso, interneto tinklalapio, filmo ir pan.) perteikti tyrimo rezultatus.</p> <p>Istorija niekada nebuvo tokia įvairi idėjų, teorijų ir metodologijų taikymo prasme kaip XX–XXI amžių sandūroje. Tačiau tenka pripažinti, kad postmoderno epochoje keičiasi istorijos mokslo įtaka, lyginant su XIX a. ar XX a. pradžia. (..... 5).</p>					<p>A. Jame studentai imti sistemingai mokytis dirbuotis su šaltiniais.</p> <p>B. Jie ėmė tirti labai ilgos trukmės, mentalitetų, alternatyvią, daiktų arba gyvūnų istorijas.</p> <p>C. Jie pradėjo ieškoti atsakymo į klausimą „O kaip buvo iš tikrųjų?“.</p> <p>D. Kito ir supratimas, ką ir kaip turi tyrinėti istorikai.</p> <p>E. Visuomenė nebėra linkusi taip dėmesingai klausytis istoriko nuomonės, kaip tai buvo anksčiau.</p> <p>F. Žmonių nusivylimas savo valstybe, valdžia ir savimi pačiais tampa didžiausiomis grėsmėmis.</p>				
1	2	3	4	5					

5 uždutis. Kiekvienai iš 1-5 tekste pažymėtų vietų pagal prasmę priskirkite po vieną praleistą žodį iš pateiktų žodžių porų (1-5). Reikalingas tik vienas žodis iš kiekvienos poros. Atsakymų raides įrašykite lentelėje. (5 tšk.)

<p>Apie Lietuvos istorikų uždavinius (pagal filologę Ramutę Dragenytę)</p> <p>XX a. (1) atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos istorikams buvo svarbu rasti naujų teorinių prieigų prie istorijos, permąstyti (2) ir apskritai santykį su (3). Reikėjo naikinti vadinamąsias baltas (4), tęsti tarpukaryje nutrauktas istorijas, perrašyti (5), bet visų pirma užsiimti akademinio įsivertinimu.</p>					<p>1A. pradžioje ar 1B. pabaigoje</p> <p>2A. dezinformaciją ar 2B. istoriografiją</p> <p>3A. karais ar 3B. praeitimi</p> <p>4A. dėmes ar 4B. pasakas.</p> <p>5A. ideologizuotąsias ar 5B. nepopuliariausias.</p>				
1	2	3	4	5					

6 uždutis. Šias Lietuvos Respublikos švenčių ir atmintinas dienas sugrupuokite į tris lygias dalis pagal tai, kada prasidėjo/vyko įvykiai, kuriuos dabar švenčiame ar minime. Raides, kuriomis pažymėti įvykiai, įrašykite į lentelę. (15 tšk.)

A	Sausio 1 – Lietuvos vėliavos diena													
B	Sausio 13 – Laisvės gynėjų diena													
C	Sausio 25 – Vilniaus pagarsinimo diena													
D	Vasario 16 – Valstybės atkūrimo diena													
E	Kovo 9 – Lietuvos vardo diena													
F	Kovo 11 – Nepriklausomybės atkūrimo diena													
G	Gegužės 1 – Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą diena													
H	Gegužės 7 – Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena													
I	Gegužės 15 – Steigiamojo Seimo susirinkimo diena													
J	Birželio 23 – Birželio sukilimo diena													
K	Liepos 6 – Valstybės (karaliaus Mindaugo karūnavimo) diena													
L	Liepos 13 – Durbės mūšio diena													
M	Liepos 15 – Žalgirio mūšio diena													
N	Rugpjūčio 31 – Laisvės diena													
O	Lapkričio 23 – Lietuvos kariuomenės diena													
Iki 1900 metų					1901- 1940 metais					Nuo 1941 metų				

7 uždutis. Kiekvienai iš 1-10 tekste pažymėtų vietų pagal prasmę priskirkite po praleistą žodį (A-I). Du žodžiai yra nereikalingi. Atsakymų raides įrašykite lentelėje. (10 tšk.)

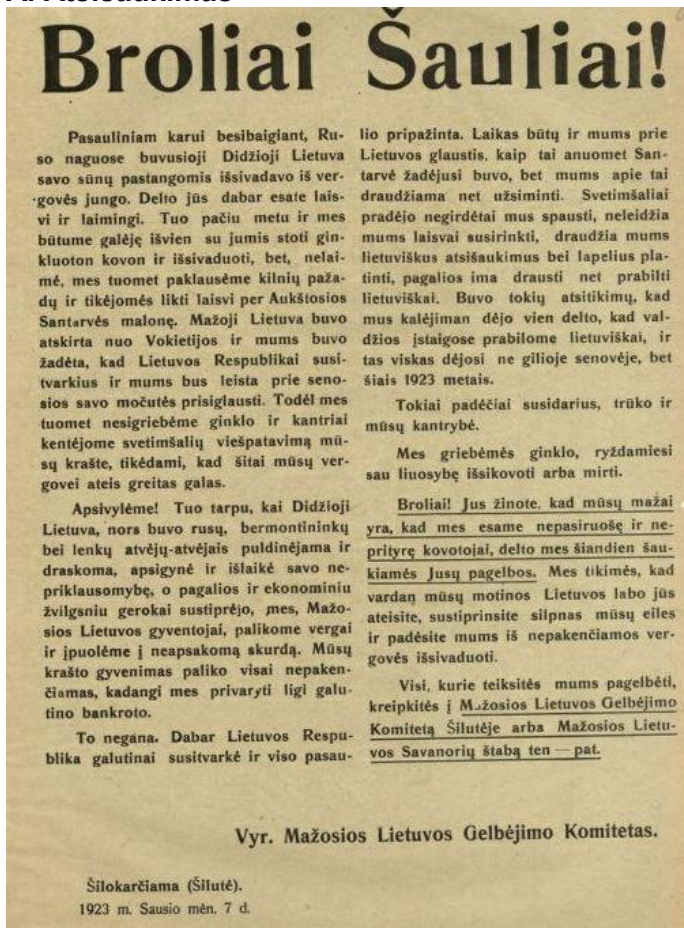
<p>Apie istoriko vietą visuomenėje (pagal istoriką Rimvydą Petrauską)</p> <p>Istorijos žinios ir istorinė (1) yra susiję, bet ne tapatūs dalykai. Todėl apie svarbiausias datas negali spręsti siauras (2) ir istorikų ratelis. Istorinei atminčiai neišvengiamai daro įtaką įvairios (3), todėl iš principo ji yra atvira ir įvairi. Politinė tauta paprastai turi iš esmės sutartų svarbių datų ir įvykių sąrašą, tačiau istorinė atmintis neapsiriboja valstybinėmis šventėmis ir (4).</p> <p>Adekvatus praeities pažinimas, ankstesnių interpretacinių klystkelių atskleidimas leidžia geriau suvokti šių dienų situaciją. Lietuvos ir Lenkijos istorikų (5), milžiniška pažanga (6) tyrimuose – tai keli pavyzdžiai, kurie parodo, kokios politinės perspektyvos atsiveria atviriau pažvelgus į savo pačių istoriją.</p> <p>Ne visuomet informaciniai karai kurstomi tik iš (7). Jie užsiplėsia ir pačioje visuomenėje, o juos sukursto veikėjai, kuriems istorija yra informacinis (8) nepakantumo ginklas, naudojamas prieš tuos, kuriems praeitis yra kur kas turtingesnė.</p> <p>Visuomeniškai aktyvus istorikas savo tekstais ar kalbomis prisideda prie to, ką vadiname visuomenės (9) ugdymu. Jis turi demaskuoti klastotojus, netikrų faktų ir sąmokslų teorijų platintojus. Į populistinius raktažodžius jis turi atsakyti racionalia (10) ir argumentacija. Tai jo uždutis savo bendruomenei.</p>										<p>A. amatas</p> <p>B. atmintis</p> <p>C. dialogas</p> <p>D. faktų</p> <p>E. Holokausto</p> <p>F. ideologinio</p> <p>G. išorės</p> <p>H. kritika</p> <p>I. paminklais</p> <p>J. pasaulėžiūros</p> <p>K. politikų</p> <p>L. sąmoningumo</p>	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		

8 uždutis. Iš pradžių kiekvienai iš 1-7 tekste pažymėtų vietų pagal prasmę priskirkite po praleistą žodį (A-I). Vienas žodis yra nereikalingas. Atsakymų raides įrašykite lentelės kairėje pusėje. Po to kiekvienai iš I-IV pastraipų priskirkite po vieną pastraipos turinio apibendrinimą (A-E). Vienas apibendrinimas yra nereikalingas. Atsakymų raides įrašykite lentelės dešinėje pusėje. (11 tšk.)

Apie Jørno Rūseno koncepciją (pagal filologę Ramutę Dragenytę)							Praleisti teksto žodžiai	Pastraipos turinio apibendrinimas			
I	J. Rūsenas išskiria tris metodinio tyrimo pakopas – euristiką, (1) ir interpretaciją. Euristika reiškia pasirengimą tyrimui, t. y. istorinių klausimų kėlimą. Juk tyrimo rezultatai priklausys nuo to, kaip darbo pradžioje bus suformuluoti klausimai. Antroji pakopa reiškia žengimą į empirinį žinojimą ir pirmoje pakopoje išsikeltų klausimų panaudojimą. Šioje pakopoje nustatoma, ar „radinys“ yra šaltinis, ar jis (2) ir kokia yra faktų sandara. Trečioji pakopa, interpretacija, per antrąją pakopą surastus (3) patikrina ir „jungia su laiko tėkme, kuri gali būti pavaizduota kaip istorija“.						A. faktus	<p>A. Aiškinami motyvai, kodėl istorija negali būti totali „visų laikų ir visų žmonių“ istorija.</p> <p>B. Aprašoma įprastinė bet kuriam istoriniam moksliniam tyrimui būdinga eiga.</p> <p>C. Detaliau pristatomas vienas iš sisteminių požiūrių į istorijos mokslinį tyrimą ir jo naudojami metodai.</p> <p>D. Įvertinamas istorikų indėlis į valstybės kuriamą istorijos politiką.</p> <p>E. Pabrėžiama istorijos reikšmė, teikiama nauda dabarties žmogui.</p>			
II	J. Rūsenas taip pat išskiria dvi tyrimo metodologijas – hermeneutinę ir analitinę. Hermeneutinė metodologija siejama su istorizmu, analitinė – su vokiečių socialine istorija, prancūzų Annales mokykla, kuri buvo viena žymiausių XX a. 3-ame dešimtmetyje susikūrusių (4) istoriografijos krypčių. Ši mokykla siekė kurti globalinę istoriją – į vieną sulieti politinę, ekonominę ar religijos istorijas. Objektu pasirinkdami bet koki įvykį ar reiškinį, jos atstovai siekė atskleisti tam tikro laikotarpio ir vietovės žmonių gyvenimą, elgesio motyvus, kaitos dėsningumus. Į istoriografiją jie įvedė sąvokas (5), ilgoji trukmė.						B. kokybiškas				
III	7–8-ame dešimtmetyje istorija buvo suprantama kaip vienas mokslų, artimų socialiniams mokslams. Istorija persitvarkė į istorinį socialinį mokslą, atsižvelgiantį į istorinio mąstymo veiksnius. XX a. 7-ame dešimtmetyje Edvardas Carras rašė, jog faktai už save nekalba, jie kalba tik tuomet, kai istorikas juos pakviečia. Istorikas sprendžia, kuriems faktams teikti pirmenybę, kokia tvarka juos dėstyti, kokiame kontekste pateikti. Istorija traktuojama kaip (6) procesas. Ne kiekvienas faktas tampa istorinis, o įvykis įgyja istorinio fakto statusą, jei jis yra interpretuojamas.						C. kritiką				
IV	J. Rūsenas aiškindamas istorijos koncepciją suaktualina dabarties momentą ir svarbiausia istorijos idėja laiko tęstinumą, kuris susieja praeities patyrimą su ateities lūkesčiais: istorija esanti praeities (7), į kurį žvelgia dabartinis laikas, norėdamas ką nors sužinoti apie ateitį.						D. mentalitetai				
							E. prancūzų				
							F. selektyvus				
							G. šaltinotyra				
							H. veidrodis				
Praleisti teksto žodžiai							Pastraipos turinio apibendrinimas				
1	2	3	4	5	6	7	I	II	III	IV	

9 uždutis. Naudodami A–C šaltinių informaciją ir kontekstines žinias, sukurkite istorinį rašinį „Kas įvyko Klaipėdoje 1923 metų pradžioje – sukilimas, išvadavimas, okupacija?“ (30 tšk.)

A. Atsišaukimas*

* 1922 12 18 Klaipėdoje sudarytas Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas. 1923 01 03–04 Kaune per slapta pasitarimą buvo suderintas Klaipėdos krašto išvadavimo planas. Šaulių sąjungos pirmininkas Vincas Mickevičius-Krėvė 1923 01 07 parengė atsišaukimą į sąjungos narius. <https://www.archyvai.lt/exhibitions/klaipeda/p1.htm>

B. Iš Ypatingosios rinktinės nario Jono Tapulionio atsiminimų apie žygį į Klaipėdą.**

„Sukilėliams“ iš Lietuvos tada daugiausia teko susidurti su ūkininkais lietuviais ir su vienu, kitu dvarininku vokiečiu: „Mus vadino „buntininkais“ iš anapus, arba lietuvininkais „žalnieriais“. Ūkininkų palankumo sukilėliams nebuvo. <...> Tiek dvarininkai, tiek ūkininkai stengdavosi kuo greičiausiai pranešti apie sukilėlius vokiečių žandarams bei valdžios pareigūnams. Sutikti ūkininkai mielai pasikalbėdavo su sukilėliais ir atsakydavo į klausimus, bet įsileisti užėti į namus arba apsinakvoti nesutikdavo <...> Vokiečių žandarų nepavyko apgauti kalbomis apie vietinius sukilėlius „Jis ir sako: „Lietuviai savo kariuomenę perrengė civiliai ir dabar, kad duos, tai duos prancūzams per raudonas kelnes“. Nebebuvo prasmės aiškinti, kad čia vietiniai. Tik kaip mokėdamas aiškinau, kad ne kariuomenė, bet civiliai. Jis, rodydamas į kariūnus, sako: „Ką tu man sakai, žiūrėk, pas visus kariški batai, vienodi šautuvai ir duonmaišiai, na ir tie civiliniai rūbai beveik vienodi“. <...> Vienas senelis atsiklaupė ant kelio, pasirėmė lazda ir akis pakėlęs į dangų, pasakė: „Dabar galiu mirti, jau pamačiau lietuviškus „žalnierius“.

** Lietuvos Respublikos ministro pirmininko Ernesto Galvanausko nutarimu 1923 m. sausio 10–15 d. buvo suformuota Ypatingosios paskirties rinktinė. Ją sudarė Lietuvos kariuomenės kariai, šauliai ir savanoriai, kurie traukiniais keliavo iš Kauno į Klaipėdos apylinkes, Pasiskirstę į 3 grupes jie turėjo užimti Klaipėdos miestą, Pagėgius ir Šilutę. <https://www.atviraklaipeda.lt/2019/12/21/klaipedos-sukilimo-operacija-kaip-viskas-vyko/>

C. Iš Mato Šalčiaus dienoraščio***

Sausio 15 d. 1923 m.
Šiandien man džiaugsminga ir didi diena. Atėjo žinia, kad Klaipėda mūsų! Paimta su kova, kaip ir pridera tautai, norinčiai nepriklausomai gyventi. Ir su heroizmu! Tai jau geriausias įrodymas, kad mūsų nepriklausomybė ir laisvė patvers, nes ten, kur mokama mirti ir aukoti gyvybę, ten vergijos negali būti! Aš sakyčiau, kad ši diena pradeda naują erą mūsų tautos istorijoje, nes mes šiandien pirmu kartu pasirodėme agresingoji pusė kovoj dėl savo žemių surinkimo, o tai reiškia, kad mes turime stiprios valios mūsų žemes surinkti. Paėmus Klaipėdą, dabar paaiškėja, kad ir Vilnius tikrai bus mūsų, ir tur būt netrukus... Tuomet bus lietuvių tautos namai išvalyti nuo intrusų (įsiveržėlių) ir galima bus pradėti juose tikrai kurtis, šeiminkauti ir dabintis. Dabar galima būtų ramiai ir su pasitenkinimu mirti.

*** M. Šalčius, Šaulių sąjungos veikėjas, „Eltos“ direktorius dar 1922 m. su Lietuvos kariuomenės karininku Jonu Polovinsku (Budriu) žvalgybos tikslais buvo pasiųstas į Klaipėdos kraštą. 1922 m. gegužę jis paskirtas Lietuvos atstovybės Klaipėdoje Spaudos skyriaus vedėju. M. Šalčiui dalyvauti sukilimo veiksmuose neteko. Susirgęs jis beveik pusmetį gydėsi vienoje iš Karaliaučiaus klinikų. <https://ejournals.vdu.lt/index.php/istorijoszurnalas/article/view/3443/2059>